

XOSÉ TRAPERO PARDO

**MANOEL
LEIRAS PULPEIRO**

VIDA E OBRA
ESCOLMA DE TEXTOS

PUBLICACIÓNS DA REAL ACADEMIA GALEGA

A CORUÑA

1983

DEMIA
A
UÑA

91

REAL ACADEMIA
GALEGA

A CORUÑA

30394
30660

Biblioteca

JOSE TRAPERO PARDO

MANOEL
LEIRAS PULPEIRO

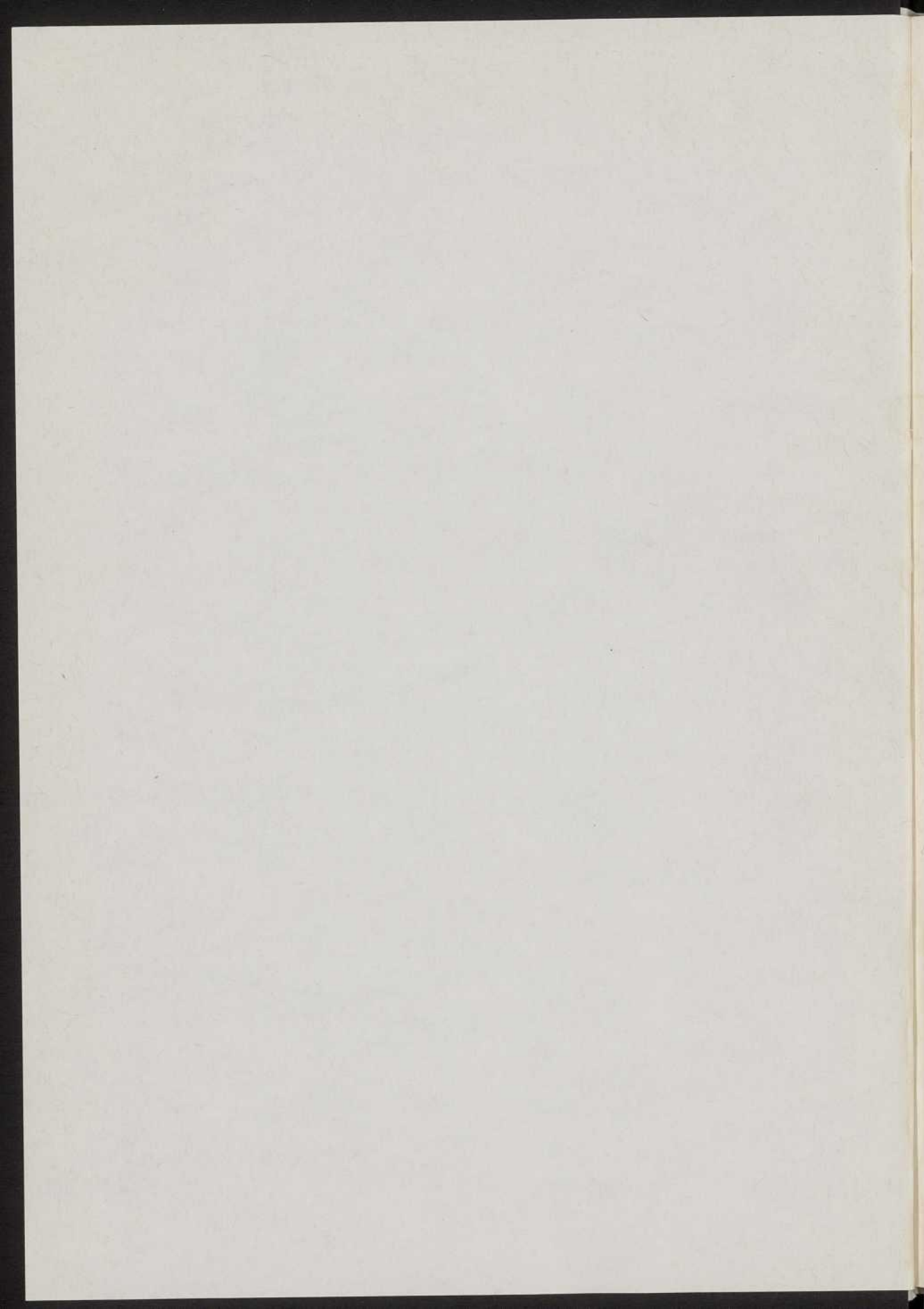
VIDA E OBRA
ESCOLMA DE TEXTOS

PUBLICACIONES DE REAL ACADEMIA GALEGA

A CORUSA

1983

XOSÉ TRAPERO PARDO

MANOEL LEIRAS PULPEIRO

VIDA E OBRA
ESCOLMA DE TEXTOS

PUBLICACIÓNS DA REAL ACADEMIA GALEGA

A CORUÑA

1983

JOSE TRAPEIRO FARDO

MANOEL LEIRAS PULPEIRO

VIDA E OBRA
ESCOLIMA DE TEXTOS

PUBLICACIONES DA REAL ACADEMIA GALEGA DE LETRAS

A COLECCIÓN

Depósito Legal: VG. 149 - 1983

1983

I. S. B. N.: 84 - 600 - 3152 - 7

MANUEL LEIRAS PULPEIRO, no eido das LETRAS GALEGAS, é, non somentes un poeta ilustre, senón tamén un buscador e un catador incansábel de todo xiro idiomático das xentes que desde as terras de Abadín hastra a Costa luguesa, viven nas faldras de outas montañas, nas ribeiras dos ríos, nos vales —Mondoñedo, Lourenzá, Masma, Barreiros, Sanmartiño, do Ouro, etc.— e nas beiras do Cantábrico. Xentes que adoitan un xeito de expresión de crara orixinalidade, inda que nalgunhas locucións sexa doado rastrear a influencia do bable, pola proximidade das Asturias.

Si Leiras, de neno, aprendeu a falar e falou eses xiros, cando era médico e tivo que estar en relación estreita coas xentes daquelas bisbarras, escoitou con atención nas consultas e nas conversas co pobo frases, ditos e maneiras de falar que lle fixeron descubrir toda a beleza deles e, como pasou tempos de estudo fora dos ámbitos natais, o seu espírito observador apreixou as diferencias que había entre a fala doutros lugares e a das súas terras de Mondoñedo.

Eso levouno a anotar as verbas e xiros que el coidou máis notabeis, ó tempo que as empregaba nos seus poemas, que por eso teñen, co contido dun senso ideolóxico, un frescor e un sabor populares, que —sobre todo no descritivo e nas cántigas— lle acaden un novo valor e mérito.

É, pois, Leiras, un poeta que podemos chamar do social, do costumbrista, pero tamén un estilista da linguaxe, e de maneira especial do falar que se emprega nunha zona grande do Norte da provincia de Lugo.

MARQUEZ LARREA FERRER, en este día LATAS GALANES, 4
son solamente los pocos libros, como también en adelante a un
catálogo incompleto de todos los idiomas de las letras que han
de ser leídas de época en época a Costa Rica, como nos
damos de cuenta en las listas, nos damos de cuenta de que
—Monchecho, Lousenel, Marnen, Basteron, Zannarillo, de
Guo, etc.— e nos damos de cuenta de que antes que adonar un
tanto de expresión de otros idiomas, más que algunas
locuciones sea de hecho tratar a palabras de las, por pre-
misas de las letras.

Si letras de mano, aprendidas a leer e leer las cosas con-
de sus medios e las que están en relación entre los
de las palabras, se les da una dirección nos conviene a nos
convertir lo que nos da e manejar de leer que la fi-
ción de escribir todo a la vez de la e, como por un tiempo de
estudio por los límites entre a sea espíritu, observar que
con un lenguaje que había entre a las dos cosas que e a
las cosas de Monchecho.

En el mundo a veces se ve que si cosas que si cosas que
nada de lo que en el mundo nos sea cosas, que por
no tener en cuenta que sea cosas, en el mundo a nos se-
por palabras, que — sobre todo se ve que a nos cosas —
le damos un poco de un mundo.

A los libros, en los que podemos encontrar un mundo, de
cosas que nos damos un mundo de las cosas, e de tener
especial de leer que se ve que nos damos un mundo de
de palabras de las.

BIOGRAFÍA DE LEIRAS PULPEIRO

MANUEL MARÍA LEIRAS PULPEIRO, naceu en Mondoñedo o día 25 de outubro do ano 1854, na rua costenta da Ronda (hoxe calle de Febrero), que era así chamada porque ó longo dela corría a vella muralla, da que non quedan restos, e que circundaba a cidade.

Era fillo de don Vicente Leiras Mon, médico ciruxano, nado en Lindín, perto de Mondoñedo¹ e de dona Matilde Pulpeiro, que vivía en Cangas de Foz. O pícaro² foi bautizado na eirexa parroquial de Santiago de Mondoñedo no 26 de outubro do 1854, polo párroco don Antonio Álvarez. Foron abós por liña paterna don Francisco Leiras e dona Xuana de Mon, e por liña materna don Francisco Pulpeiro e dona María Antoña García.

De neno, Leiras, o mesmo que os outros da súa idade, xogou na Alameda dos Remedios, na Praza Nova, no Cantón, diante da Catedral e andaría tamén ós xilgaros polo Pimpín, polo Reguengo, por Pelourín e bañariábase nas augas do Valiñadares, que baixa de Quende e corre dando voltas polo val a se atopar co Masma. Iría á escola,

¹ Santiago de Lindín, perto do monte Padornelo, a 4,3 kilómetros de Mondoñedo. Dende alí baixa a calzada romana, a *brea* ou vereda, que atravesaba o val e que lle deu á cidade o nome de *Vallibria*, co que é chamada en documentos vellos.

² Deste xeito garimoso son chamados os nenos nas bisbarras dos vales e nas vilas e cidades da Mariña luguesa. Así lles chama Leiras nalgunhas das súas composicións.

faría a primeira comunión como todos, e, precisamente por levar unha vida como todos, os seus primeiros anos pérdense na lembranza das xentes, porque nada distinto pode sulñarse de interés.

Xa rapaz, como tantos fillos das familias de Mondoñedo, entrou no Seminario de Santa Catalina da cidade³. Do seu tempo de estudante para crego non temos máis datos que os dos anos de estudio do latín, no que debeu destacar, porque acadou notas de *meritissimus*, que se corresponden coas de sobresainte. Non pasaría no Seminario estudiando o latín máis de catro anos, estudio que lle había servir para gostar millor das belezas da fala da súa terra natal. Cando define algúns vocablos, poñendo en castelán o significado, acude moitas veces ó senso etimolóxico co gallo de facer máis claras as explicacións; que era o que había de facer Noriega Varela cando pretendía aclarar o senso dalgunha frase⁴.

No ano 1868 deixou Leiras o Seminario, quizaves porque o *rapaz era espabilado, aprendía moi ben o latín, mais era inquedo e argalleiro, brincador e moi pouco dado a rezos*, como se dixo tamén de Noriega⁵.

Desde que deixou o Seminario, adicouse a se preparar para os estudos de Medicina, que rematou no ano 1877 na Facultade da Universidade Central. Entón contaba só 23 anos de idade.

Rematada a carreira, tornou a Mondoñedo. Alí, no ámbito familiar e dos amigos, deu comenzo ó exercicio da súa profesión. Traballou moito e ben. Mais a partir daquela data, dúas inquedanzas viñeron a conformar a súa vida dos anos mozos: a Medicina e as Letras galegas. E compre decir que entrambas lle deron axiña merecida fama, pois si de toda a Mariña luguesa chegaban xentes á súa consulta, tamén axiña deron en coñecerse os seus poemas. E si fama tivo como favorecedor de pobres, fama tivo tamén como poeta, porque, lidas ós amigos e parentes algunhas das súas composicións, foron espalladas entre o pobo, que as repetía con admiración.

Outro amor iba a se engadir ós dous que o tiñan xa coutado: o agarimo de María do Miragre Antonia Andía Vilar, fermosa rapaza,

³ O Seminario de Santa Catalina de Mondoñedo tivo fama de bós latinistas e de formación humanística dos estudantes. Entre outros, fixeron nel estudos, ademais de Leiras Pulpeiro, Pastor Díaz, Noriega Varela, Crecente Vega, Iglesia Alvaríño, Díaz Castro e outros escritores, que acadaron fama polos seus poemas ou os seus traballos en prosa. No Seminario gárdase unha colección de obras que escribiron os que foron estudantes no dito centro eclesiástico.

⁴ Vide: *Cómo falan os brañegos*. Antón Noriega Varela. Edición "Nós". A Cruña, 1928.

⁵ Vide: Discurso de ingreso de J. Trapero Pardo na Real Academia Galega.

coa que había de casar en agosto do ano 1888, cando Leiras tiña 34 anos. Daquel fogar ditoso naceron oito fillos⁶.

O exercicio da Medicina e as atencións á muller e ós fillos, non foron embargantes —quizaves razóns— para que Leiras afondase a súa inqueda social e poética, apalpando o que de inxusticia había na pobreza e no estado de sumisión en que algúns estamentos da sociedade da época tiñan ós labregos, ós aparceiros, ós chamados *caseiros*, que levaban en arrendo leiros e *lugares*.

Doíalle ó médico-poeta a ignorancia na que se atopaba o pobo, falto de escolas, sin xente que lle dese a coñecer os seus dereitos e que o puxese en condicións de se valer por sí en moitos intríns da súa vida. Si é verdade que adicou a Pablo Iglesias un poema, que reproduce X. L. Franco Grande⁷, sería a proba de que Leiras tomou a defensa dos dereitos dos traballadores, ó tempo que afondaba no coñecemento do xeito de reaccionar do pobo fronte ós problemas diarios e da maneira con que sabía expresar os seus sentimentos con frases, unhas veces cheas de inxenio, outras con profundo senso práctico e outras con profunda melanconía e hastra desesepo.

Cando levou á letra impresa o que escribía, o nome e a obra de Leiras Pulpeiro principiaron a ser coñecidos. A *Real Academia Galega*, que entón presidía don Manuel Murguía, acordou nomear ó poeta de Mondoñedo académico numerario. E ora fose porque Leiras non se coidase merecedor daquela honra, ora porque non tivese tempo para acudir ás sesións da Corporación, ora por outros motivos —que entón non faltaban tampouco os políticos—, o caso foi que declinou o nomeamento mediante un escrito, no que agradecía a honra que se lle facía e no que, ó mesmo tempo, facía a loubanza dos académicos.

No entanto, Leiras seguía, nas horas que lle deixaban libres as consultas da Medicina, facendo poemas, recollendo frases do pobo e compoñendo cántigas, nas que amosa os sentires, pesares, ledicias e pasións das xentes das terras valecas e mariñáns.

No ano 1910 presentou a un concurso poético celebrado en Vigo o poema tidoado *O Galo*, costumbrista e descritivo, que foi premiado e que é tan axeitado ós costumes daquelas terras, con cita de topó-

⁶ Os fillos —dos que viven algúns, e ós que lles debo, especialmente á filla Matilde, certos datos para este traballo— foron: Alfredo, Xulián Vicente, Madalena, Matilde, César, Manoel Simeón, Carmen e Xosefina.

⁷ X. L. Franco Grande. *M. Leiras Pulpeiro. Obra completa. Estudo crítico*. Edición da "Fundación Penzol". Xulio 1970.

nimos inda hoxe vivos, que podía ser composto nos tempos de agora mesmo coas propias palabras e frases que el empregou.

O seu mester poético non lle tolleu adicarse a traballos de moi distinta cras, pois, inqueda polas doenzas do pobo, debidas á ignorancia que o levaba a padecer doenzas, que podían non existir si houbera a debida información, por eso, con outro médico de Mondoñedo, tratou de publicar traballos referidos á sanidade. Don Pastor Taladriz Pereira e Leiras escribiron un traballo tidoado: *Apuntes para la geografía médica del distrito municipal de Mondoñedo*, que contiña regras de hixiene e consellos para a sanidade da poboación.

Tamén no ano 1910 publicou *Cantares Gallegos*, unha presada de cántigas, que, inda algunhas basadas noutras populares, casi todas eran da súa invención e que integran un conxunto, que, en relación coas coleccións entón coñecidas, teñen unha grande orixinalidade e unha temática moi variada⁸.

Foi moito o labor poético e colección de ditos, refráns e adiviños que Leiras levou a cabo. Non toda se conserva, porque o poeta, non contento algunhas veces do seu traballo, ou queimou ou rachou moitos orixinais, mentras outros, espaxados por fogares de familiares, ou se perderon ou non se atopan hoxe. O mesmo Villar Ponte, que chegou a ver moitos deles, doíase de que Leiras os fixese desaparecer, pois, en xuicio do escritor viveirense, eran todos de moito mérito⁹.

Leiras gostaba de pasar tempadas na casa que tiña en Cangas de Foz¹⁰, na compañía da muller e os fillos. Inda hoxe vellos que chegaron a coñecelo, lémbrense da bondade daquel médico, no que tiveron sempre os de Cangas, como os de Mondoñedo, un conselleiro, sempre disposto a acudir a unha chamada, a dar un consello ou tamén a dar unha axuda a quen se atopaba nunha necesidade.

El, que tantas enfermidades e lacerías curou, non puido evitar que traidoramente o tomase un ataque cerebral, que iba deixar parado para sempre aquel cerebro que tantas mostras de saber, de beleza e de amor ó próximo deixara. Non puido loitar co ictus que o tomara, e ás catro da mañán do día 9 de novembro de 1912 na

⁸ Manuel Leiras Pulpeiro. *Cantares Gallegos*. Imp. H. Mancebo. Mondoñedo, 1911.

⁹ Artigo firmado por Duardos Lence-Santar no número 15 do semanario de Mondoñedo *Xusticia*, e citado por Franco Grande na *Obra completa*.

¹⁰ A casa está en Vilachá de Cangas e é unha edificación do fin do século XVII ou comezos do XVIII. Ten unhas pedras de armas e segue da propiedade dos descendentes do médico-poeta.

casa número 8 da calle de Santo Domingo de Mondoñedo, o médico, o poeta, o home “bó e xeneroso” deixou para sempre esta vida. A súa morte deixou un longo ronsel de door, mais tamén un longo centón de eloxios á súa obra poética e á súa obra de caridade, como puido lerse nos diarios, revistas e semanarios daqueles días ¹¹.

DOUS POETAS: DOUS CAMIÑOS DISTINTOS

Nos derradeiros anos do século XIX Mondoñedo contaba con catro personaxes, que pasaban polas súas rúas e que tiñan trato coas Letras ou coa Música: eran Pascual Veiga, Leiras Pulpeiro, Antón Noriega Varela e Duardos Lence-Santar e Guitián. Veiga arrincando ó pobo *alboradas*. Leiras descubriendo nel xeitos de expresión. Noriega soñando poemas de festas e trouladas. Lence revolvendo papeis para coñecer a Historia da cidade e das terras veciñas.

Mais eran Leiras e Noriega os que estaban máis perto da xente e que a facían “vivir” as narracións que os dous vates daban á publicidade, xa fose na letra impresa, xa fose por copias que algúns facían a man.

Inda coincidentes no tempo, inda que eran amigos, Leiras e Noriega foron dous poetas que colleron camiños distintos no modo de encarar a vida e os feitos que vían ó seu redor. Certo é que nos poemas de entrambos pódense rastrexar influencias mutuas. En *De Ruada* de Noriega, publicada en *Montañasas* no 1904, hai un certo paralelismo con *Un galo*, poema de Leiras premiado nun concurso de Vigo en 1910. Mais Noriega, polo seu lado, foi influido por Leiras noutros poemas, e seguiu o seu exemplo cando deu en coleccionar, como Leiras, frases e vocablos do pobo ¹².

Leiras dixera nunha cántiga:

Dalles unha carda ós fillos,
Galicia, que se che malvan,
que os hai que de ti renegan
e a fala tua non falan.

¹¹ Antes fixera testamento, no que, lembrándose de algúns amigos, adica unha lembranza especial á muller e ós fillos, e pide a Deus que os protexa na vida. Cando se coñeceu o seu pasamento, as xentes da cidade, das terras da Mariña e de cantos coñeceron a súa laboureira e a súa bondade, adicáronlle a Leiras artigos, estudos e notas necrolóxicas. O traslado dos seus restos ó cemiterio de Mondoñedo foi unha das meirandes manifestacións de pesar das que se recordan naquela cidade.

¹² Antón Noriega Varela. *Como falan os brañegos*. Publicacións “Nós”. A Cruña, 1928.

Ora Noriega dí no poema *Fale meu bisabó:*

A lingua de Rosalía,
rico caudal d'harmonía
que prendeu a Castelar,
moitos n'a saben falar,
y-os máis non lle teñen pía

e noutro trecho do mesmo poema dí:

¡S'hay quen non val un pitillo
.....
e dalle azoutas ó fillo
pra que non fale en gallego!

Non embargantes, había ser o mesmo Noriega o que, nun seu poema, lido na Praza de Mondoñedo, na homaxe que, co gallo de honrar a Veiga, Leiras e Noriega, se celebrou na dita cidade, marcou as variantes na temática que había entre Leiras e el. Eis o que dixo Noriega:

A Gaya Ciencia dos vates
que en Mondoñedo privaron,
por disposición d'o Olympo,
Leiras e máis eu a herdamos.
Particiós feitas, distintos
rumbos seguimos entrambos:
El gustaba da Mariña:
o seu Numen soberano
vía *as cabezas erguidas*
*d'os nove pinos do Castro*¹³
y-encaraba, destemido,
os vagallós do mar bravo.

Á miña Musa, prestoulle
unha Fadiña o refaixo,
y-anduvo polos carreiros
d'os montes coloreando...
Mentras foi pícara nova
pr'ela non houbo descanso:
as airas das Coruxeiras,

¹³ Alusión ó castro que hai nun ribazo xunto de Foz —hoxe ergueuse nel o depósito de augas e antes xa puxeran alí o cemiterio—. Na *croa* do castro había fai anos unhos piñeiros vellos, que a traveso dos anos quedaron en nove. Pola altura en que estaban, desde a que se descobre toda a longura da mar no golfo da Masma, os piñeiros servían de orientación ós mariñeiros que pescaban nas augas do golfo.

de Cesuras os ribazos
e de Romariz os felgos
y-o Santo Cristo do adro,
poideran serme testigos
de canto a tentou o díaño.

Moza vedraya, "cousiñas humildes"
a embelesaron:

Unha lágrima da aurora
antóxaselle un palacio,
y-amárgalle non ser reyna
para poder habitalo.

Quedan, neste poema noreguían, ben suliñados os camiños distintos que Leiras e Noriega adoitaron seguir no poético. Mais entrambos quedaron xunguidos na lembranza e no afecto dos mindonienses, que en distintas ocasións lles renderon garimosos homaxes. Sempre, é verdade, unindo ó nome deles o de Pascual Veiga¹⁴.

A MARIÑA E A MONTAÑA EN LEIRAS E NORIEGA

Leiras, que pasaba tempadas na súa casa de Cangas de Foz, baixando á praia da Areoura, pequena, abrigada e acollidora, era un devoto do mar. En toda a súa obra poética aflora ese amor ás ribeiras cantábricas e ó mar, como *personaxe* das mesmas. Nun pequeno poema dá a coñecer ese desexo de vivir perto do mar, pois dí:

Si querés desmorriñarme,
levaime pra onde o mar vexa,
e os seus airiños me cheguen,
e o sinta cando referva;
levaime pra onde máis zoupe
e máis se esfache nas penas,
e, ó reventaren, as olas
mover os salseiros sexan;
ou, de non, levaime a donde

¹⁴ No ano 1930 fíxose en Mondoñedo, na Praza da Catedral, un acto en louvanza e honra de Veiga, Leiras e Noriega. Antes fixérase outro, no que ilustres escritores —entre eles Vicente Risco, Ramón Otero Pedrayo, Ramón Fernández Mato— glosaron a vida e a obra dos tres mindonienses. Na ocasión do que se celebrou no outubro de 1930, *El Progreso*, diario de Lugo, facendo a semblanza dos poetas, dixo de Leiras: *Leiras Pulpeiro, el espíritu humanizado y bueno, que no dudó en llevar los auxilios de la Ciencia a los hogares más humildes a cambio —¡quizás tantas veces!— de un sabroso decir gallego, que luego había de encerrar en el cofrecillo de un primoroso cantar.*

poida ter á man, siquera,
pra espellarme, unhas pociñas
entre os xuncos da ribeira.

Noriega, en troques, levou o títido de *Poeta da Montaña*, e louvaba ás xentes e ás terras montańesas, dándolle por extensión o nome de Montaña, á meseta central da provincia, a chamada *Chaira* e *Terrachá*. Como proba do amor que lles tiña ós costumes e paisaxes “dos montańeses”, deixou este poema, no que asegura:

Non me namora o mar fero,
que a moitos tanto lles gusta;
a ti, Montaña, te eu quero,
e non morro, porque eu quero
gozar d'a tua paz augusta.

Pero Leiras —quizaves asiñalado nese “moitos” do poema de Noriega— pońía un aquel de refuga cando falaba da Montaña. No poema tidoado *Non se fai do mouro branco* descóbrese a teima que el lle tiña ás terras montańesas. E chegou a lles negar a beleza ás mozas da Montaña ao decir:

Montańeses da montaña,
criados na auga choca,
si queredes boas nenas,
tedes que baixar á Costa.

E resumindo o amor que lle tiña á Mariña e o pouco que o atraguía a Montaña, fixo esta cántiga:

Daime onda ó mar unha cova,
daime minchiñas e lapas,
e douvos todo, todiño
canto se dá na Montaña.

INFLUENCIA DE LEIRAS NOUTROS POETAS

Dito está xa que Leiras Pulpeiro e Noriega, vivindo os dous en Mondońedo e tendo sido entrambos seminaristas, tiñan que ter á forza no fondo da súa temática e inspiración algo común que os vencellase. Eu penso que foi o latín o vencello primeiro. Virxilio coas súas *Églogas*, Marcial e Catullo cos seus *Epigramas*, fornecéronlles ós dous poetas motivos para observar ó campo, o *rus*, e ás xentes que nel viven, e, ó mesmo tempo, para acadar un senso humorístico,

que por vegadas levounos até chegar ó satírico. O latín deulles licen-
cia para modificar unha palabra coñecida e facer con ela outra nova.
Sabían que para eso os autorizaba o vello Horacio¹⁵ que xa fixo notar
que, tal como os arbres mudan de folla ó ir finándose o ano, tamén
os vocablos anterigos van cambeando, mais xurden outros novos, tra-
gidos pola xuventude.

Xa se sabe que esta mesma influencia atópase noutros poetas do
Norte da provincia de Lugo, como o fixeron notar Otero Pedrayo,
F. Fernández del Riego, Aquilino Iglesia Alvariño, X. L. Franco
Grande, R. Carballo Calero, X. Alonso Montero e outros.

O poetizar a vida rural, a paisaxe campesiña, as labouras e os
hábitos das xentes e o resumir nunha cántiga ou nun poema unha
idea ou un estado de ánimo, ó home e “á sua circunstancia”; o que
Leiras soupo facer de xeito tan notábel, áchase tamén en Iglesia Al-
variño, en Noriega, en Crecente Vega, en “Francisco de Fientosa”,
en Díaz Castro e en outros, que, formados humanísticamente nos
clásicos latinos, deixaron unha obra poética, que, por ter comúns
motivos de inspiración, pode decirse que forman eso que se chamou
Grupo de Poetas do Norte de Lugo. Esa realidade moveu a Franco
Grande a comentala con acertadas verbas e chega a decir que en
todos eles hai tamén unha liña que xurde de Leiras, pois dí: *Nós
astreveríamonos a sentar eiquí que esa parentela arrinca de Leiras*¹⁶.

Leiras e os poetas lugueses do Norte citan nos poemas e cántigas
topónimos das terras que eles cantaron, e é común neles o emprego
de vocablos que teñen só un uso localista ou que acadan un signifi-
cado distinto do que teñen noutros sitios de Galicia¹⁷. Tamén adoitan
presentar escenas de encontros de mozas e mozos, co gallo de

¹⁵ “Licuit, semperque licebit, signatum praesente nota producere nomen. Ut sylvae
follis pronus mutantur in annos, prima cadunt: ita verborum vetus interis aetas, et,
juvenum ritu, florent modo nata, vigentque”. Quinto Horacio Flacco. *De Arte poética*.
Liber Ad Pisones.

¹⁶ “Compre ter moito en conta que este grupo de poetas —nós non dubidamos en
empregar o termo grupo— tennos deixado xa un herdo no que compre ir reparando.
En primeiro lugar, temos acochada na súa obra unha imaxen poética de Galicia: en
conxunto danos unha visión da nosa terra. Esta visión é unha imaxen estética do
mundo labrego, da paisaxe e dos costumes campesiños. É unha imaxen, ademáis de
virxilián, esto é, dun lirismo bretemoso e ensoñador en case todos eles”. X. L. Franco
Grande. *M. Leiras Pulpeiro. Obra completa*. Vigo, 1970.

¹⁷ Leiras e outros poetas empregan nomes como *sacabeira*, xeneralmente chamada
pinchorra ou *pintorra*; *cosco* por caracol; *chanto* pola vara que fai de tutor nas fa-
bas subideiras, mentras *chanto* na Montaña é a lousa vertical con que se cerran os
leiros; *estóxasme* por despréciasme; *folgueira* por felecho, ó que na Montaña cha-
man *fiento*; *golpe* por zorro; e moitos outros vocablos que se empregan na bisbarra
de Mondoñedo e nas veciñas terras mariñáns.

facen diálogos inxeniosos, humorísticos ou picarescos, nos que abundan as metáforas, coas que as intencións van vestidas, pero que é doado descubrilas. É común é tamén entre Leiras e os outros poetas o referirse á vida de pobreza en que vivían as xentes campesiñas. Hai en todos unha tendencia a un galeguismo, que traguía xa o orixen noutros autores vellos, e a defensa da lingua galega.

Esto, e moitas outras influencias, se deron entre Leiras e outros poetas, como teñen demostrado os autores que trataron da obra do poeta-médico ¹⁸.

A LÍNGOA NA OBRA DO POETA

A sensibilidade de Leiras Pulpeiro perante os valores da língoa foi moi grande. Nos seus poemas e escritos descóbrese que el nunha frase ou nun modo de expresión non vía somentes o significado ou o agrumar das ideas, senón que apreciaba tamén o senso calolóxico que nelas podía haber.

Podía usar, e usaba, as verbas e os xeitos de falar que tiña o pobo por terras da Mariña luguesa; mais cando el empregaba eses xeitos e verbas, a súa lingoaxe trascendía o meramente popular para arrincarlle ás formas coloquiais da xente todo o contido que a verba levaba engadido, xa fose etimolóxico, xa folklórico, xa de beleza, xa de valor fónico.

A influencia do latín non se amosaba somentes na temática de algúns poemas, que tiñan moito de virxiliáns, como fixeron notar Franco Grande, Carballo Calero, Iglesia Alvariño, Fernández del Riego e outros estudiosos da obra de Leiras. Notábase, xa que logo, no ritmo con que os vocablos van fluindo sinxelamente, soavemente, sin esforzo, acadando sempre a maneira de dar a un verso a súa medida, coa mesma precisión con que o fixeron os poetas latinos.

Non embargantes, ás veces, deixándose levar da forza que impoñen os xiros do pobo, cambiou unha cesura ou aconsonantou non axeitadamente un verso; mais cando eso pasou, foi sempre por manter na pureza e feizón orixinal a frase que xa viña empregada popularmente e, polo tanto, por non tollerlle o valor que a frase ou o trecho popular tiñan.

É doado notar que nos refráns e nos ditos populares trata, sem-

¹⁸ R. Carballo Calero. *Libros e Autores galegos. Século XX*. Fundación Pedro Barrié de la Maza, Conde de Fenosa. Colección "Galicia viva", disposta pola Real Academia Galega. Nesta obra, Carballo Calero estudia tamén moi ben as relacións entre a obra de Leiras e a de Noriega.

pre que era posíbel, de manter o ritmo de versificación que nos refráns adoita haber. Pero en todo o que Leiras escribiu, atópase un persoal modo de empregar verbos e adxetivos que lle dá a canto escribe un senso moitas veces casamente musical, porque, como está dito, non só pescudaba o valor ideolóxico dos escritos, mais tamén o calolóxico da língua.

Non é posíbel aquí, porque o espacio de que se dispón é mingoado e nono permite, facer un estudio a fondo do tema da linguaxe nas obras do poeta mindoniense. Quenqueira que desexe coñecer con máis fondura este tema, debe consultar o notábel traballo que encol del ten feito, con axeitada crítica, X. L. Franco Grande¹⁹.

ANTICLERICAL E CREENTE

Na obra poética de Leiras Pulpeiro hai poemas e cántigas de abondo, nas que é ben doado descubrir un craro anticlericalismo. Basándose nese feito, non faltaron os que se astreveron a clasificalo como ateo ou, polo menos, como agnóstico. Mais a realidade foi outra.

Nas datas polas que Leiras compoñía os cantares e poemas, o Clero da comarca exercía unha influencia grande en tódolos estamentos sociais. Algúns cregos, como pasou en tódolos tempos —non hai que esquencer os movementos de reforma do Clero secular e dos mosteiros, movidos por personaxes relixiosos, como Santa Teresa na súa época—, levaban unha vida, que, por ter abundancia de todo, deixou como lembranza de ben vivir a frase “vida de crego”.

O médico-poeta sabía moi ben, porque a vía decote nas súas visitas a doentes da zona rural, a situación de moitas familias pobres. Sabía que, no trato das xentes, non era o mesmo o que tiñan todos. Leiras vía o contraste do que se predicaba, da doutrina de Cristo, co proceder de algúns que a predicaban. Isto levouno a arremeter —ás veces xeneralizando— contra o Clero, precisamente por aquel seu desexo de defender ós humildes.

Esto non lle tolleu o sentirse profundamente creente. Cousa que é ben doado de comprobar, cando se van lendo os seus traballos, nos que hai moitas probas e alusións ó sentimento relixioso do pobo.

Frases como *¡Miña Maíña do Ceo!*, *¡Dios che pague a tua esmo-*

¹⁹ Véxase M. Leiras Pulpeiro. *Obra completa. Estudo crítico*. Editorial Galaxia. Vigo, 1970.

la!, Dios queira que non atopas..., *Líbreme Dios das congostras, ¡Val Dios que nunca tiveches!, ¡Calade, por Dios, calade!, Nin a ser como Dios manda, ¡Qué xistra corre, Dios mío!, Pro, Dios che valla por eso, Que pau que Dios non engorda, Me ha de dar Dios pra axudarche, ¡Permita Dios que te vexas...!, Non veu, e Dios me perdone!, E si no val, Dios me valla, E ti con Dios me mandaches, Nin Dios te tarde, siquera, O ben de Dios que hai na casa, Dios me leve e Dios me deixe, etcétera...*

Non faltará quen diga que todo esto somentes proba que Leiras empregaba nos seus traballos as frases que o pobo adoitaba empregar, pero que el non compartía. Mais haberá que decir que, como xa está notado noutro lugar, cando fixo o testamento, cando ún quere deixar crara a súa vontade e os seus sentires, Leiras pediulle a Deus a axuda para a muller e os fillos, ó tempo que lles adicaba verbas de afecto e agradecemento.

Na verdade, pode decirse que Leiras Pulpeiro se confesaba nos derradeiros días da súa vida creente, tal como o fixera outro anti-clerical, o poeta portugués Guerra Junqueiro, que, nun dos seus libros, adicado claramente a amosar ou seu refugo do estamento clerical, escribiu ²⁰:

Ó crentes, como vós, no íntimo do peito
abrigo a mesma crença e guardo o mesmo ideal.
O horizonte é infinito e o olhar humano é estreito,
creio que Deus é eterno e que a alma é inmortal.

A TEMÁTICA NOS CANTARES

Leiras —como seguindo o seu exemplo había de facer máis tarde Lence Santar— ²¹ non se limitou só a recoller xiros e modos de decir do pobo, pois tamén compuxo moitas cántigas, que había de recoller no libro *Cantares Gallegos*, publicado no ano 1910. A esa presada de cantares hai que engadir-lles as que recolleu Franco Grande e que estaban inéditas ²².

Son cantares que se achegan máis ó xeito das cántigas que o pobo usaba decote que ó senso literario que Leiras adoitaba nas outras composicións que se atopan na súa obra poética. Nos cantares

²⁰ Guerra Junqueiro. *A velhice do Padre Eterno*. Livraria Chardon. Porto.

²¹ Eduardo Lence-Santar y Guitián. *Mondoñedo*, publicación ocasional con motivo de las Fiestas y Fiestas de San Lucas. 1940. Id. *As San Lucas*. 1946.

²² O. C.

está reflexado o sentir do pobo en todo o que o circunda: sentimentos, feitos e persoas.

Seguindo a temática popular, fixo cántigas tristes ou ledas; pícaras ou de acento relixioso; de loubanza ou de despreccio; amorosas ou satíricas; quer decirse de todo o que el, fino catador da sicoloxía popular, soupo apreixar no curto trecho de catro versos ou nunha triada.

Aquí non é posíbel dar a coñecer todo o contido dos *Cantares Gallegos* e dos outros que deu a coñecer Franco Grande. Por eso irá somentes unha escolma, que sirva para facerse unha idea da temática xeral por el empregada.

Dos cantares que encerran un fondo de tristura ou de fonda melancolía, pódense espigar estes:

¡Negruras, nada máis vexo,
colla pra baixo ou pra riba!
¡Negruras, soilo negruras!
¡Quen mo dixera algún día!

¡Probe de min, que non teño,
si caio, quén me a mau bote!
¡Probe de min, que, si choro,
non teño quen me console!

¡Ai, Morte, cánto xa tardas
en me lebares contigo!
¡Ben se vé que non te doies
das dores dos coitadiños!

¡Calade, campás laionas,
calade, por Dios, calade;
calade, que se me acorda
cando se finou mi madre.

Moitiñas bágoas, moitiñas
choréi doente daquela;
que antes de verme aquestada,
morrer cen veces quixera.

¡Pra o probe non hai padriño
nin porta ningunha aberta!
¡Pra o probe no hai nin xusticia,
si o brazo torto non leva!

Con un fondo, claramente vencellado ó tema picaresco, entre as moitas que puideran ser citadas, escollemos samente as seguintes:

—¡Vaia, que non tornas pouco da tua figueira, valeca!

—Eche segundo, meu neno, eche segundo a quen sexa.

Levando a moza que levas, ben podes ir fachendoso...; desque lles mondan a freba, calquera can pilla un hoso.

Garda o pradiño que levas, e gárdao ben, noite e día; que, si unha volta cho furtan, hanche pacer a outonía.

¡Dis que non poido coas bragas...!
Non che son o que parezo;
que inda che teño a *dentamia*
pra me poñer a un *enceto*.

Caseime cunha viuda,
coidando que era canela.
E vin que... *o sapo esmagado*
sempre escarranchado queda.

No carreiriño da fonte
dinlle unha volta a unha nena;
¡Nunca eu lle dera tal volta!
¡Nunca tal volta eu lle dera!

No coser, todas son unhas,
todas fan ben a puntada;
pero, a apertar... nos remates
no hai quen lles gane ás de Masma.

O pobo sempre soupo facer broma ou ironía —de ahí a súa tendencia ó senso do humor verdadeiro— daquelo que tiña por máis respetábel: da morte, dos santos, dos reis, dos cregos, do matrimonio, etcétera. Leiras, convertindo en populares os seus cantares, compuxo moitos nos que amosa esa tendencia. Eis algunhos:

Non vaias cocer pra o cura,
que che ha dar mel e manteiga;
e nunca alí tal mixtura
sentou ben ás costureiras.

Cando na porta te atopas
con frades que anden *de quèsta*,
ceiva o chito, si é que traba,
e a vaca, se turra, ceiba.

Agora que estás de cura,
has ter ben que dar ó dente;
soio che falta cozarte
co lombo contra as paredes.

Non quero vivir na vila,
na vila de Vilanova,
que, por mui santos que señan,
non quero frades á porta.

—Señor Cura, vou pra a sega;
ténhame de ollo a Marica.

—Vaite e descoida, meu Xan,
que hei vela todos os días.

Oi misa donde te vexan,
e reza diante os cruceiros;
que, anque mates e anque esfoles,
has de ter terra e máis ceo.

A rexeita da chamada Montaña —a Braña de Noriega— xurde clara nalgúns dos cantares de Leiras. Como queda dito, tal repudio das terras que non eran a Mariña viña do feito de que o poeta, vivindo en terras aplegadas á Costa ou na Costa mesma, puido notar o distinto xeito de vida das xentes, que non eran mariñáns, das que vivían nas ribeiras do Cantábrico e tamén do desemellante que é o clima nunhas e outras comarcas. Véxase a proba do pouco aquel que Leiras lle tiña á Montaña:

Eu casar, seique casaba,
se fora pra no ir pra riba;
pero, casar pra a Montaña...
¡tenche muito que lle digan!

Quen mora acá na Mariña
tén cara ó mundo as xanelas;
quen mora alá, na Montaña,
tenas... tamén; pero pechas.

¡Cánto chufas, montañesa,
coas catro medas na aira...!
Pois a mín... menos me abonda,
tendo frescura na cama.

Unha peniña do Cabo
que cobre o mar nas marzadas
¡val máis que todos os cotos
e as veigas que hai na Montaña!

Na Mariña no hai morriña;
na Mariña no hai pan mouro;
na Mariña no hai quen sinta
pesar polas medras de outro.

Pra palique, as da Montaña;
pra ferver logo, as valecas;
pra frescura, as da Mariña;
pra querer ben, as vilegas.

Non podían faltar —e non faltan— no cancionero de Leiras, os cantares de namorados, que ora amosan a ledicia da súa felicidade por ser correspondidos, ora din da súa tristura cando non logran que *a parte contraria* dea favorábel resposta ás peticións de amor. Esta presadiña de cántigas, é exemplo das moitas que Leiras compuxo:

Como o páxaro no niño,
como a troita no remanso,
así me tés, miña nena,
cando te teño ó meu lado.

Non sabes ben, queridiña,
que envexa teño ó luare,
cando, pola lumieira,
no teu leiteño vai dare.

De bonita, é coma os anxos;
de airosa, coma a espadana;
¿qué máis ha ter a santiña
que seu santiño me chama?

Téñote diante min sempre,
diante min sempre, meu pombo;
diante min, cando te vexo;
diante min, cando te soño.

Non vires pra o lado os ollos;
non torzas, meniña, a cara;
no arredes a quen te roga,
porque che quer pola ialma.

¡Qué me queda a min no mundo,
si non t'hei chuchar cada hora!
¡Qué me queda, qué me queda,
qué me queda, miña xoia!

Nas máis de 300 cántigas de Leiras hai algunhas que teñen a raigaña noutras populares, pero que el modificou. En todas vese o coñecemento que tiña dos costumes de labregos e vilegos e dos xiros que se empregaban no coloquial. Nun verso dí “con frades que anden *de qüesta*”, o que quer decir pedindo polas portas, mantendo así a etimoloxía de *qüesta*, que ven do latín *quaestio* e esta de *quaero*, co significado de preguntar, buscar, pedir.

Fala tamén Leiras das valecas e das vilegas, e ó facelo refírese ás do val de Lourenzá, así sinaladas en Mondoñedo, como vilegas eran as de Mondoñedo, pois así as chamaban as xentes das bisbarras e vales achegados á cidade.

Outro tema que o poeta trata en varias cántigas é o da prisión e morte do Mariscal Pardo de Cella, tema que o leva a rexeitar ás xentes do Valadouro, decindo: *Xentiña do Valedouro— nin Dios te garde siquera—, que, si cadrara, cen veces— revenderan a Frouseira*. Alusión a unha composición en que se citan os nomes e os lugares de onde eran os que, según a lenda, fixeron treición a Pedro Pardo, entre os cales sinalanse algúns veciños de parroquias de aquel val, ós que se refire a composición cando dí:

*A Deus darán conta delo
que lles queira perdonar
co que acabou a Frouseira
e a vida do Mariscal.*

LEIRAS NA LEMBRANZA

A sona que acadou Leiras Pulpeiro como poeta e médico era parella á que ganou co seu senso humán e de bondade. Vivíu para a súa familia, para os humildes, para a Medicina e para a Poesía. Cando se finou, nos semanarios de Mondoñedo, nos diarios de Lugo e noutros de Galicia fóronlle adicadas notas necrolóxicas, nas que se facía o eloxio do home bó tanto como do bó poeta:

Leiras, médico, era un bienhechor.

La clase humilde pierde también un benefactor constante e incansable.

Los literatos pierden a un gran poeta; los pobres, un eficaz valedor.

Todos le conocían, todos le apreciaban, y su aspecto venerable era a todos simpático.

Como particular fue un modelo de esposos y padres que adoraban su familia.

Moitos outros eloxios ás súas condicións humanas poden citarse; mais todas poden resumirse na lembranza que Leiras deixou no pobo, que moitos anos despóis do pasamento do médico-poeta contaba feitos que proban a bondade del.

Dícese que cando a altas horas da noite petaba á porta un veciño dalgunha aldea pedindo que o médico fose ver a un vello que estaba moi maliño; cando a muller de Leiras lle decía ó home que agardase a que fose día para ir, este decíalle:

—Teño que ir agora ver ó vello, pois mal debe estar o pobre cando veñen buscarme, e nestes casos adoitan cuidar máis ás vacas que ós vellos.

E saía de noite polos camiños costentos daquelas terras.

Contaban tamén que á casa de Leiras viña moitas veces a pedir un lisiado, que chegaba metido nun carriño de madeira de tosca feitura, pois o home non tiña pernas. Pero deu en vir tantas veces que dona Milagros, a muller de Leiras, díxolle a este:

—É muito abusar xa. E dame a alma que vive ben millor que outros que teñen pés pra andar.

Leiras díxolle que a un impedido había que axudalo sempre, porque non pode traballar e, polo mesmo, non pode ganar a vida. E seguíu dándolle cartos e outras axudas ó pedinte.

Un día iban o médico e a muller paseando por San Lázaro, próximo a Mondoñedo, e ó ver a muller unha parexa que viña camiñando, dixo:

—Ese home que ven andando, soméllase muito ó que lle faltan as pernas e que vai pedir á nosa casa. ¡E non sei si o será!

Leiras díxolle que non fose mal pensada, que o tolleito tiña que ser outro. Mais cando chegou a xunto deles a parexa, o médico, con admiración primeiro e despois con carraxe, comprobou que o que el coidaba tolleito das pernas, camiñaba moi ben coas duas saniñas e fortes que tiña.

Tamén se comentaba en Mondoñedo que cando un veciño de Leiras, non conforme coas ideas do médico e que vivía fronte por fronte da casa deste, quixo facer bulra del, foi á consulta. Preguntoulle Leiras que mal tiña para vir consultarse. E o outro respondeulle:

—Eso non teño que decircho eu. Eres ti o que tes que decirmo, que para eso eres o médico.

Leiras fixo que o miraba moi demorado e logo díxolle:

—¡Non me gustas nada...! A enfermidade que tes é para que cha trate outro. Así que vai consultarte con don Fulano, que é o que millor pode tratarte.

¡Don Fulano era o veterinario...!

Moitas outras cousas e ditos de Leiras se decían por aquelas bisbarras e rilleiras, sempre como un eloxio para a bondade e para o inxenio do médico-poeta.

...que não pode falhar, e por isso não se deve a ele a...

...de um lado a medicina e a outra a...

...e não se deve a ele a...

...que não se deve a ele a...

...e não se deve a ele a...

...e não se deve a ele a...

...e não se deve a ele a...

...e não se deve a ele a...

...e não se deve a ele a...

ESCOLMA DE TEXTOS

A obra completa de Leiras Pulpeiro, que andaba espallada en publicacións ou que era gardada con agarimo e veneración polos seus familiares, foi dada a coñecer pola editorial “Nós” e por X. L. Franco Grande no traballo que temos citado moitas veces. A eses traballos pode, por conseguinte, acudir o que desexa coñecer a enteira obra de Leiras.

A Real Academia Galega quixo rendir homaxe ó poeta adicándolle o “Día das Letras Galegas”, ofrecendo nese día unha relación da vida e obra del e facendo unha escolma da súa obra naquelo que ten de máis representativo da súa temática, é dicir, entrecollendo nos seus poemas os que sirven para deixar testemuña de cómo eran os costumes do pobo en festas, no traballo da xente labrega, dos encontros de mozas e mozos; mais tamén hai lembranzas doutros temas referidos a sentimentos, a paixóns e ás chamadas ás xentes galegas para que desperten, poidan refugar moitas cousas que as atan e para que boten a andar cara ó futuro.

Mais si ha facerse unha escolma da obra de Leiras, compre engadir ós seus poemas e cántigas algúns exemplos dos refráns, adiviñas e locucións empregadas polo pobo e asimesmo do vocabulario co que tentou de aclarar o significado das palabras.

Estes exemplos —menos dos que desexáramos, pois o espacío de que dispoñemos non dá para máis— que se amostran na escolma que facemos, déixannos rastrear a influencia que sobre a Mariña luguesa tiveron as relacións tradicionais entre os portos de Ribadeo, Foz, San Cibrao e Viveiro —tradicións que inda perviven— e os das provincias de Vasconia, Cantabria e o Principado de Asturias. Moitas nadas nesas provincias, chegaron á nosa Mariña na súa feizón orixinal; mais o modo de ser e a sicoloxía dos nosos mariñáns e labregos das bisbarras por onde corren o Eo, o Masma, o Xunco, o Landro e o Sor, foron fagocitando as locucións foráneas para deixar un novo xiro e, xa que logo, un xeito novo de pronunciación, que Leiras soupo apreixar.

Queda aquí, pois, unha apretada *escolma posíbel* das obras de Leiras, para que, no “Día das Letras Galegas”, quede tamén lembranza do médico-poeta, que puxo amor, e tamén dolor, cando cantou a Galicia, á súa Historia e ás súas xentes.

D. W. GARD

Requiem en Orléans para el aniversario de la caída de Vico

OS POEMAS

Traducción
de D. W. GARD

—Gracias a Dios que llegaron
Así pronto

—En los verdaderos

Por todas las cosas y tristezas,
E desafortunadas en silencio,
Que se dio de Orléans,
También de toda angustia.

—Dios que así se pudo volver

—Al menos que se de Orléans
Fueron siempre indolentes,
E así daban lugar a guerra.

—Pero, hasta entonces mirado

Que podía estar sentada,
Que se supiera en posesión de Orléans,
Mal que que con se vale

Dando de alguna, por el momento

En que se no se lea en la historia

De Orléans y de Orléans.

De Orléans, de Orléans

De Orléans de de Orléans

Historia de Orléans

Como de Orléans de Orléans.

De Orléans de Orléans

De Orléans de Orléans

De Orléans de Orléans

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM 1630 TO 1800
BY
JOHN H. COLEMAN
VOLUME I
1888

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM 1630 TO 1800
BY
JOHN H. COLEMAN
VOLUME II
1888

U N G A L O

*(Premiada no Certame literario, celebrado na cidade de Vigo
en agosto do 1910)*

Lema:
"Cantéi como mal sabía
dándolle reviravoltas..."

R. C.

I

—¡Gracias a Dios que chegaron
As festas!

—Xa me tardaban,
Pra botar lonxe a tristura,
E desengueimar as zancas;
Que, co conto da Coresma,
Téñoas de todo engueimadas.
—Dicen que hai un galo xebre!
—¡Ai, haberá, que os de Masma
Foron sempre fachendosos,
E han querer levar a palma.
—Pero, inda habemos miralo;
Que nestas catro semanas,
Que de aquí ao noso nos quedan,
Mal será que non se vaia
Dando co algúns, pra escollermos
Un que ao seu lle leve as barbas,
Co istas e outras, salindo,
De agucharse, da cabana
Da baiuca do da Xesta
Mentras un bullón pasara,
Cinco ou seis mozos da Costa
Iban domingo de Páscoa.
E, collendo por Cornide,
E dempóis baixando á Granda

Foron caer xunto ao Pazo,
Donde xa sonaba a gaita
Do Xugo, e a muiñeira
Uns danzarís punteaban,
E tumbaban os foguetes,
Chamando polas rapazas.

II

Na cabeceira dun soto,
Debaixo dun castiñeiro,
Que, coas súas longas canas,
Abertas aos catro ventos,
Cubría máis do que conden
Sete, ou oito, ou dez paleiros,
Pra dar a faterna á xente,
E como dicindo: védeo,
Os armantes da corrida
Andaban co galo ceivo,
Cunha canga que lle póran
A unha perna cun atrelo.
E ben podían mostrarse
Finchados e satisfeitos;
Porque, de altor e de lombo,
Era, sin chufa, un becerro.
E logo co seu gran rabo,
E o papo feitos espellos;
E coas calzas, e a súa crista,
De roxa o sangue berquendo...!
Daba pena de que fosen,
Tan rufo e majo, a correlo,
Pero... caeralle a facha,
E non houbo máis remedio.
E anasárono no focho,
Co bargo a medias cuberto,
Pra que botase de fora,
Do pescozo, máis do tercio;
E os amigos da lareta
Romperon con el a berros:
—¡Quén cho dixera onte á tarde,
Cando, do cacho ao poleiro,
Volteabas entre as galiñas
Cacarexando tan teso!
—Pois, que acadulle; que a raiola
Do sultán tamén ten termo...!
—E, no intre que lle durou,
Tivo o que moitos non temos...!
—¡Cómame o cuzo!
—¡Cegue eu!

—¡E sin pagar un mal censo!
E así, cada un coas mans,
Mataron o escarabello
Hastra que tiraron sortes:
Que, entonzas, todos, correndo,
Se puxeron nas duas ringras;
E comenzou.

—Ai, laberco!

¿Seique pensas que ha valerche
Calares? (Salta o primeiro,
Dendes do fite). ¡Non soñes;
Que nin coa bula de Meco
Pasas de min! E, co zoco
Tentando ben o campelo,
Pra ventar donde pousaba,
Colleu cara ao galo dreito;
E, cando coidou que o tiña
Pra cascarlle a corpo cheo,
Fincou un xonllo na terra,
E deu o golpe; mais deuno
Un si é non é contra zurda,
E unha miguiña traseiro;
E, en canto de bater nil,
Tronzou dous cardos tarrelos;
E todos deron en rirse
E aboialo:

—¡Doute ao deño;

Non habías de ir máis adiante,
Cara de mama no dedo!
—¡Ai, home, como así atines
Pra a cama, desque o Currego
Che entregue a filla ¡así eu medre
Se ha de quedar sin ver netos!
—Vaia; pois vou eu alá,
A ver si lle gano en tento.
(Dixo o segundo). E estearse,
Que son un pouco pereno.
E saleu, dando no aire
Fouciñadas a bandeio;
E andivo con cen figuras,
E cen paradas sin xeito;
E acabou, perdendo o Norte,
Indo a pegar nun cancelo,
Desviado un estadal...
E ¡Dios! como alí o puxeron!
Si ten vergonza, non volve
Nin a ver galos de lexos!
—¡Siga a corrida!

—¡Que siga!

—¡Pois, ala, adiante; e calemos!
(Barbullaron non sei cántos)

—¿A quen toca?

—A este requeno

Do Casal de Villaverde,
Que é o que vos vai deixar cegos,
(Falou o tal). Traguei todo.
¿Dónde está o pano? Poñermo.
E púxoselle; e deixouse;
E empezou pintando o bébedo,
Torcendo un pouco o camiño;
Pro, ás dez pasadas, volveuno
A coller, tirando á dreita,
E, cal si os ollos cubertos
Non tivera, onde compría,
Baixouse, e ¡zas! polo medio,
O pescozo, ao probe galo,
Lle rabenou.

—¡Non sirve eso!

—¡Eso non sirve!

—¡Non sirve!

—¡Non; que non somos de Estelo
Pra no entendervos as señas,
A tusir! ¡Coiro, cos nenos,
E coas mañas que eles usan!
—¡Ti si que estás un mañego...!
—¡Esteña canto queirades;
Pro no encarta...

—¡Bueno, bueno!

—¿Seique non andas a gusto
sin fregas!

—Sí; cal se deron

Fai dous anos, pra ensiñarvos
Cortesía, no Convento...!
E, neste punto; aos colares
Se lle botou un porquello;
(E o alcume dos da Costa,
Valiño e o Formigueiro)
E, afeitando, a sometidos
Ou sacodindo cos pértegos.
Nun mal esberrar, armouse
A estarabouza do demo;
E, fora de poucos, todos
Sangraban coma carneiros;
E ao que a prantaba de guapo
Mazotáronlle os cotenos,
E, tordea que tordea,
Foi caer onde a un centeo;
E houbo que atarlle as vidallas,

E, con viño, darlle alentos...!
E dirá alguén: ¿e do galo,
Con tanto aquel, que fixeron?
Pois, iso é o que naide soupo.
Viron o focho valeiro,
Cando por el ir se quixo;
E nomáis. Soilo, algún tempo
Dempóis correuse que foran
Aquela noite a cás Petos
Dê esmorga, cinco rapaces;
E, que, ao amencer, nos Remedios,
Ao tornaren pra o seu burgo,
Ríanse a escachar, desfeitos,
Poñendo ben unhas prumas
Que levaban nos sombreiros...
Pro, foron faladurías:
¡Quén sabe o que houbo de certo!

SEMPRE O MESMO

—¿Seica viche o lobo, nena,
Pra tal tomárseche a fala?
Dixo a unha pícara un mozo,
Porque pasaba calada,
Sin pra el catar ao dreito,
Nin pra os que ao seu lado estaban,
—Polo visto, saítou ela,
Sin virar siquera a cara
—¿E cómo de el te librache?
¿El saliche algo adentada?
—¿E entrésache, ora, sabelo?
—¡E no o sabes, miña santa!
—Pois, si che entresa... outro día
De máis vagar, si che cadra
De atoparme, cho diréi...
E a próbe calóu... e impaba!

.....
Sempre os mesmos rapaces
Foron e son coas rapazas:
Dan sete *voltas* no inferno,
Sendo mester pra adondalas,
Todo é en punto, mentras elas,
Non de todo cegas, mandan;
Pro, en se *subindo aos touciños*,
Todo se volve *puntadas*,
E, si se trata de *voltas*,
Soilo entenden das de *espaldra*.

DICE A VELLA...

—¡Vaia un galano o galano
Que hei de mercar pra o meu neno!
—¿E cándo mo ha mercar, logo?
—Alá pra o vrao, pra San Pedro.
—¿E por qué no o merca agora?
—Porque no estamos no tempo,
Nin se canga de ir á vila.
—¡Pois, entonzas, non o quero!
—Mira que cho hei de traguere
Que che ha dar gusto de velo;
Cala a boquiña.
—¡Non calo;
Díamo aqieste primeiro!
—Ai, si non calas, non cales;
Que en se me acabando o xenio...
Xa sabes como eu sacudo...
E axina te eu acalento!
Este palique, unha vella
levaba con un pequeno,

¡ N A D A V A L !

—¡Ai, nena, nese palleiro
Inda se agucha un bon *can!*
—Eso será se lle deixan...
—Ou tamén sin lle deixar,
Que un *cuzo* pola quentura
Fai o que o trasno non fai.
—¡Ollo man fora, demoro!
¿E el onde hei tér eu as mans?
—Téñalas en donde queiras,
Si é de casta, nada fáí;
Que unha volta ha de furtarcha
Quer por diante ou por detrás...
Así na eira empezaron
Certo Xan, que no era Xan,
E unha Marica, que tiña
De todo o bon a Dios dar;
Pro seguiron... dunha noutra...
E tumba, e dalle, e que tal...
E alí mesmiño, nun aire,
Fíxolle ver o rapaz
Que nada val unha nena
Pra ben un *chito* tornar
Dun *abeiro*, como o vente,
Si é siquera *medio* cán.

E MAÍS NON LLO DIGO

I

Unha tardiña de Agosto,
Das en que a xente se asa,
Andando ao sol, e se afogan
Os que na sombra traballan,
Cargado de herba pra o gando,
E non ¡pardiola! de chanza,
Subía o Bras da Caxiga
Polo camiño que pasa
A carón dunha camposa
De Colasiña do Aña;
E anque a cabeza co feixe
Levaba medio tapada,
Alupóu por un boqueiro
Que nela alindaba as vacas
A roxa que el tiña tola,
A nena que el cortexaba:
Calado siguiú pra o pouso;
Pousóu nel; colléu a faixa,
Que na sufraxe xa lle iba;
Limpouse coa punta da manga
De sudes testa e fazulas;
E sin mirar pra as rapazas,
Que alí había cos seus lotes,
Foi pegar coa que lle piaba.
—¿E qué tiveches nese ollo,
Que ten de sangue unhas ramas?
—¡Inda! así eu medre ¡o preguntas!
Lle contestóu Niculasa,
Que, de lado, nas teipoeiras
Escarbellaba coa vara.
—Pero ¿qué hai logo?
—¿E no o sabes?
¡Eres ben cara lavada!
¡Non sei como pra ti miro,
Facéndome as xudiadas
Que ti me fas...!
—Pero, ¿que houvo?
—Déixame de contos... ¡vaia!
Que están esoutras á hosma,
E si oír algo lograran...
—¡E anque oiran...! ¡ben sei qué...!
—¡Ai, si; xa; ti moito falas,
Pro dempóis eu son quén perde.
—Sal logo á corte das cabras
Esta noite.

—¡Ai, non me astrevo;
Que me sentiron da casa
Cando salín o outro día,
E por un nada se arma...!
—¿Cándo hemos falar entonzas?
—Mañá, si queres, na aira
Da tía Fuca ¿ou non vas
Poñer hogano na palla?
—Tamén é certo. ¡Adiós, logo!
—Adiós, logo...! ¡xa que marchas!

II

En Argomoso, e no Castro,
Unha casiña hai moi branca,
Mesmo a rentes dun cabozo,
E dunha vella cabana,
Que dice ao campo da igrexa,
Á dreita segundo baixan.
Noutra que á banda de riba
Dela un pouquichiño cadra,
E á que uns loureiros romanos
Dos vendavales amparan,
Vive a do Pito, Farruca,
Que é pra os veciños tan raña,
Que hastra roñando; din, foi
Buscar a xente pra a malla
Dos dez medeiros que tiña
Postos en renque na aira.

Era de noite; no había;
Fora dun can que ladrara,
Nada que a calma turbase
No lugar que descansaba.
Mal despertas as galiñas
De todo non se espulgaran
Nos varales do poleiro,
Que ao pé mesmiño da cama
Tén a tía Fuca, canda ela
Sintíu coma si pisadas
Deran fora, e, despaciño,
Salíu á ventá descalza.
—¡Nunca ti chegues, berróu,
¡Pensache, ora, que hei pelalas
Eu sola como acostumo...?
Non che ha de ser ¡folgazana!
Que o que é consinto primeiro
Que pelar sola as patacas,
E non salir eu coa miña,
Pasar este ano sin malla!

—Señora, non é tan tarde,
Dixo de baixo Colasa.
—Pra ti nunca o é, rastrona!
¡Dios che defenda a cachaza!
¡Si no andiveras co enredos
Poida que algo máis ganaras!

III

Anoitecía. Da igrexa
Sonaron entrambas campás,
Pra que, rezando os devotos
Polos difuntos, ás almas
Lles precurasen alivio;
E o tal fixeron na aira;
Anque de presa, pra dar
Duas ou tres pertegadas,
Pra escabezar sete mollos
Que ás cabeceiras quedaran.
Dadas que foron, e axina,
Escomenzóu a espallada.
Desque se fixo, en gabelas
Foron poñendo na palla,
Que pra o palleiro, as neniñas,
Correndo e rindo, levaban,
A que a postreira levóu,
Coma quén de mala gana,
Foi a mociña de Bras,
Que cun enciño e a escada,
Andaba dándolle voltas
Pra lle aquelar ben as augas;
E ambos alí se puxeron
De palique a media fala,
E estiveron non sei canto...
E nunca tanto falaran;
Que ao procatárense os mozos
De que Colasa tardaba,
Comenzaron xa con copras;
E, por tras dunhas ramallas,
Foi a velalos un neno,
Abrindo uns ollos de a cuarta.
Cando de alí a unha miguiña
Volvéu buscar Niculasa
Xunta dos dez malladores
A grá que, envolta na saba,
Levar debía ao cabozo,
As colorañas da cara
Eran de certo máis roxas
Que a do seu dengue de grana,

Que envoutadiño de poo,
E un pouco torto levaba...

¿Qué xuncras Bras lle diría
Pra póla tan colorada,
Encherlle o dengue de arestas,
E reventarlle a amarralla
De agolletar o xustillo,
Con que o seño apertaba?

UNHA FESTA COMO HAI MOITAS

I

De Mondañedo a unha légoa,
Non curta, por máis que digan;
Á esquerda da carretera
Por que se vai pra Castilla,
Nun monte que hai moi costento,
Que sólo dá toxo e silvas,
Queirogas e algunhas xestas;
Nunha esvencellada hermida,
Un crego, que mal lle atende,
Ten nun San Cosme unha mina.
E dela as millares vetas
Seique anque choveran figas,
Colle sempre o día do santo,
Que alí van cantos o pintan
Coma ningún abogoso,
Pra curacións e pra dádivas.
Era o ano... (non sei cantos,
E eso que houbera sardiña,
E raxo a feixe na praza,
Pra levar pra encher a tripa)
Inda había noite e noite;
As taberneiras da vila
Sabendo que, de larpeiros,
Entre os devotos, tal día,
Non falta nunca un fatado
Mais que abondo pra que as billas
Dos pelexos non se cerren,
Cara aos Samordás xa iban
Cos seus carretos, pra armaren
Onde moito non ferira
O Nordés, que, afeitar sole,
Xunto ao xuncras da capilla.
Diante eles, por un carreiro
Que dun rego vai pra riba,
E ao relanxo leva o adro,

Catro en conversa subían.
Eran catro dos que o agosto
Fan naquela romería.
Eran: un cego... que alupa
Canto alupe o de máis vista;
Unha... que co el fai de borne,
E é das que ni o demo pilla;
O sancristán, que aos romeiros
Pón o santo e toma as *micas*;
E o que dempóis de mirar
Saca á puxa as ofrendiñas,
Con que os devotos regalan
Ao crego por dila misa.
E digo ao crego, porque eu
Figúrome que nin pizca
De faragulla lles toca
Nin ao santo, nin á ermida,
Que si falaran, quizaives
Algo máis ca min dirían.
Desque chegaron, abriron
E entraron pra a sancristía;
Por certo sin tan siquera
Tomar a iauga bendita,
Nin botar as mans ás puchas,
Nin esconderen as *chitas*
Que na boca, entón, levaban
Todos os catro alcendidas.
Así que alí se meteron,
E o santeiro unha miguiña
Descansóu, colléu un xarro,
E foi por auga pra a pía,
Que enchéu hastra reberquer,
Como é mester pra que rifas
Non teñan os que a busca
Van cada hora pra manciñas.
Baixóu dempóis do alzadeiro
Do altar o Santo, que tiña
Media pulgada de roña;
Limpouno de abaixo a riba,
E púxoo nas súas andias,
Onde á tribua; con cintas,
Á palma que tén na mau,
Amarroulle unha xiringa
De cera, que unha romeira
Levara a víspora aínda,
Porque non sei que curara
Coa súa iauga en lavativas,
Xunto ás nádegas, que ardendo
Tivera desque salira

Correndo unha vez da casa,
Quente de enfornar, pra a misa;
E diante, alusos, prantoulle,
De velas das de oito en libra,
Unhos dez ou doce cabos
Que, por entre o ano, había,
Nun queixón onde os ornatos,
Augardente e hostias tiñan.
Desque o Santo habilitou,
Dun garabelo de brimbas,
Que el levara, foi sacando
Roméu, lesta e reina Luisa;
E deles pondo ramiños
Foi polo pe e a cornixa
Do retablo, nos furados
Que feitos tiña a polilla.
Estróu o demáis por baixo
Dendes do altar hastra a pía;
Logo que estróu, ben estrado,
Púxolle aceite á torcida
Unha lámpara que hai, máis moura
Que a caldeira menos limpa,
E, fregando as mans, volveuse
Pra onde aos demáis da cadrilla,
Renegando da limpeza,
Que lle dera sempre tirria.
—Pois non debera ¡así eu medre!
Tendo o crego desta *chirla*.
Saltóu o *cego* sacando
Do queixón onde el o *vira*
O botellón da augardente.
—E leve o demo si ullas
Non soupeche?

—Non que logo...

E máis sin proba debías
Quedarte, xa que a gardabas,
Sin dar siquera unha chinca...
—¡Abofellas!

—¡Abofellas!

—¡Bon irás ti, si é que hai pinga!
E o botellón lle agarróu;
E veu, ledó, que inda tiña;
E botóu por el un groucho,
E espurróu, e xunto á pícara
Con certo aquel foi sentarse;
E entre gotos e entre risas
E falando do que a festa,
Por non chover, prometía,
Pasaron o tempo mentras
Que os cregos chegando no iban.

II

Cando as primeiras raiolas
 Por tras o Fiuco alumaban,
 Ao pé dun muro que cerca
 Inda a ermida, e máis tén pandas
 Fai algúns anos, xa as tendas
 As taberneiras armaran,
 Cos carros e cos ladrairos,
 Con casqueiros e palancas,
 E no adro, nun recuncho,
 Nunha mesa, que unha saba
 Cumpridamente cubría,
 De roscas, garnacha e caña,
 Dúas rapazas xarelas
 Puxeran tal abundanza,
 Que arrumbaban pouco menos
 Que unha meda das da Chaira.
 ¡Aquelo si que era chea!
 ¡Cuase xa tórbeda daba!
 E digo: que pra comer,
 Non sendo de herba ou de palla
 Pra as bestas, o que é pra a xente,
 Nunca outra vín, nin soñara.
 ¿Reparastes nas pedreiras,
 Como a pedra, de arrincada,
 Pon en montóns, pra que, logo,
 Sexa doado cargala?;
 Pois igualiño se vían
 De bon pantrigo as fogazas,
 Onde non por entre os pés,
 Pódese decir que estradas.
 De lacóns, coma algúns santos,
 Respetosos polas barbas;
 De chourizos, que bandullos
 Polo gordos semellaban;
 De empanadas, peixe e troitas,
 E queixos deses que chaman
 Polo tinto..., era un milagre
 De cestas o que levaran.
 ¿E de viño, ou, millor dito,
 Da mistura cacholana,
 Que por tal todas vendían...?
 Sei que aventuro a que da auga,
 Todos os bois da parroquia,
 Nun par de meses de grada,
 Non beberan os pelexos
 Que alí o trasego esperaban.
 ¡Tiñan o menos dez ducias
 Arrimadiños ás táboas!

III

Pouco dempóis de amañaren
 Seu tratiño as taberneiras,
 Nunha égoa de seis palmos
 Con seis pulgadas e media,
 Na capa entrambos envoltos,
 Chegaron a xunto ás tendas
 O crego e máis a sobriña,
 Que era galana e quincena.
 Apeouse el, e axudoulle
 A baixarse á compañeira;
 Deulle un berro ao sancristán
 Pra que arrecadara a besta;
 Botoulles catro fungadas
 Ás que no adro puxeran,
 Por lle cangaren o sitio
 Donde puxan as ofrendas;
 E colléu pra a sancristía,
 Mirando de paso a igrexa,
 Na que nomáis veu de falta
 Diante do santo a bandexa.
 Drento xa, quitóu a espora,
 Sacóu cigarro e máis mecha
 Deu ao eslabón, fixo lume,
 E acendéu, dindo a moneira,
 E o recanto onde quería
 Lle poran o que *caera*;
 E alí estivo dando voltas,
 E unha vez que outra a cabeza
 Por tras a porta asomando,
 Cando chincar as *cadelas*
 Xunto ao Santo non sentía,
 Hastra que a ermida veu chea,
 Que saléu pra diante o altar
 A dispoñer a colleita,
 Pra a misa, que dice el sempre
 Pola intención dos que ofrendan.
 Que boa foi; pois no acabara
 Ben as palabras primeiras,
 E aquilo xa no era ermida,
 Sinón un campo de feira,
 Donde había loitas, e pulos,
 E xuramentos e apertas,
 Pra de man en man pasaren
 Por enriba das cabezas
 Sacos con fabas e grá,
 Cuncos con mel e manteiga,
 Cestos con pitos e hovos,
 E lá en gadellos, e cerda;

E hastra, pra non faltar nada,
Bácaros, castrós e ovellas,
Que póron na sancristía,
Tal como o crego dixera,
Antes que el e os compañeiros
Que entrar por detrás tiveran,
Se amañaran, pra saliren
A dila misa da festa.

IV

Feita a función, que saléu
Como non outra acordamos,
Pois non faltóu nin requinto
Con tambor pra cando alzaron;
E houvo sermón de dous pesos;
E queimouse incenso largo,
Que, por certo, consolounos,
Con estar medio apagado,
Esbaindo outro que había,
Cal hai sempre en tales casos;
Salimos como puidemos
Dando contrós e apuxando.
—Vaia que lá coma esta
Non a tivo xa fai anos...
(Decían naquel instante
Rematando no ofrendado)
¿Quén é o que a leva nun brote
Por no andar arromanando?
—Dou corenta rás por ela,
Berróu un.

—Corenta e catro,
Repuxo outro, dende a igrexa.
—¡Ai, miña nai! ¡Ai, meu brazo!
¡Ai, disgraciada de mín!
¡Ai, que seique mo esnogaron!
Saltóu no aperto unha nena,
Torcéndose e dando laios.
E tal rebumbio se armóu,
Que por un nada a mocazos
No empezaron, cando o crego,
Dendes da porta, baduando,
Quixo ensiñarnos a todos,
Que aquilo no era un mercado;
Pro dixo a tempo o do outro:
Con estes bois eu non aro,
E foise amainando a xente,
Anque non sin ben traballo;
E volvéu a lá a puxarse;
E tras dela cinco ranchos;

E dempóis todo o demáis,
Que deu o demo de cartos.
Así que os gardaron, mesmo,
Fora a porcesión sacaron.
Saléu primeiro un rapaz,
De foguetes, cun brazado;
Cuase en par de el, o mordomo,
Coa mecha pra ilos tirando,
E o do tambor, e o gaitero,
Que iba tocando un fandango;
En seguida, co pendón,
Un fillo do frabricario;
Logo o da cruz, e unha moza
Moi maja levando o ramo,
Que tiña roscas tamañas
Coma unha roda dun carro,
E eso que eran das de Meira,
Feitas co azucre máis branco;
E detráis, entre ofrendas
Coas súas velas alumando,
Meu San Cosmiño gorrioso,
Cheio de cintas e ramos,
E os bazunchos dos tres cregos,
Cantando moi entonados
Seus cantos, que tanto encantan.
Mentras as campás picando,
E os foguetes atronaban,
Cal cen batás ou cen mazos.

V

Alá pola media tarde,
Desde un bocado e uns gotos
Tomara a xente, aos abrigos
Das cerrumes e dos toxos;
Cando, tecoleando os cegos
Nas zanfoñas, tras dos codos
Andaban polas merendas
En que hosmaban cesto e boto,
Pouquiño a pouco os rapaces
Deron en coller pra o corro,
Donde bailaban, que estaba
Cal non se vira había moito;
Pois, anque todas as boas
Se houberan posto dacordo,
Non foran máis nin mellores,
Nin da Paula, nin do Corno,
Nin de Lindín, nin de Masma,
Nin das Goás, nin de Montouto.
¡Vaia unhas nenas aquelas,

Maiormente as de Argomoso!
Andaba unha na baila
Danzando cun peilamoco,
Cun pano de lá marelo,
Por riba con arte posto
Pra que puidese lucirse
Na testa o cabelo un pouco,
Co seu denguiño de grana
Ben caído e ben redondo,
Coa saia capada e curta,
Cun mandil de chilós roxos,
E unhas medias axustadas
E uns zapatíños de coiro...
Que, sin mentir, parecía,
Sobre todo polos ollos,
Ni estarulados, nin musgos,
Moi rasgados e moi mouros,
E a boca dulce e fresquiña,
E o pescozo, que ni ao torno,
Con outras cousas ben feitas,
Que por crianza non nomo,
Unha gallega, gallega,
Das que pinta Alfredo Souto,
Que son gallegas que falan
Moito á ialma e moito ao corpo,
¡Estaba baril ao dreito
Darriba abaixo, recoiro...!
No era milagre que ao rabo
Levara un fato de mozos,
Nin tampouco que entre luces
Tobaran hastra os máis cordos;
E que, por dar ou non dar
Co ela unha volta no corro,
Dempóis de rosmaren baixo,
Se filasen, e cos mocos
Deran as razóns, e houvese
Croques ás cheas pra moitos;
Hastra que catro ou seis deles,
Máis mancados ou máis froxos,
Se queixaron, e os *civiles*
Se procataron do conto,
Que mataron decontado
Prendendo a unhos... por outros,
Que, máis cucos, xa pra a casa
Volvían sanos e fonchos,
Atruxando, os sin parexa,
E os demáis coma o raposo,
Cando, por tras os palleiros,
Anda facendo o seu choio.

Agosto de 1895

POUSADOIRO

Á Mariña

Terra, que o sol, sempre amante,
Mornea todos os días;
Agros, que dades o millo
De canas de catro espigas;
Xunqueiras, onde as gueivotas
Se apousan e se agariman
Cando co seu voo calmoso
Non van ao mar tras a vida;
Quén non vos veu ben de preto,
Nin pasóu unha inverniá
Nos vosos burgos, estrados
De perfumada pinica,
Ouvindo os rolos, non sabe
O que é a Mariña.

Non sabe o que é unha casuca
Entre parrales metida,
Ao pé de vella figueira,
Co seu forniño coa pita;
Non sabe o que é arrecantarse
Tras dos tizós, na cociña,
Sin fume que cegue os ollos,
E coma a prata de limpa;
Non sabe o que é leito armado
Cun feixe de palla triga,
E con súas sáboas de lenzo
Do tear, ben lavadiñas,
Cal soio as poñen as nenas
Que hai na Mariña.

Nin sabe o que son congostras
De trabo e lirios vistidas,
Su cerdeiras e loureiros
Que as gardan das nordesías;
Nin o que é, acarón dun souto,
Sentarse a mirar pra a ría,
Ou como a espuma da barra
Vai e ven, sube e rebrinca,
Mentras as mariñás soltan
Os bois e as vacas alindan
Nas pumaregas, cantando
Cantares que repinican;
Nin sabe o que é o serán doce
Dunha Mariña.

Nin ao que chega en feitizos,
Cando a tarde vai caída,
E as patas collen pra as fúrneas,

Ao rás das augas, en ringras,
Co arder do bico das ondas,
Coas figuras que, nas cimbras
Dos cotos, fan os piñeiros
Que desmestou a cobiza,
E co rebruar do mare
Batindo na pena viva,
Cal si, pra escornarse, o diancho
Cando el alí se batira;
Nin sabe o que a lúa crara
Fai da Mariña.

Nin o que é xente surosa,
Sin retransgueiras cativas,
E desatoadada do illo
Das resesas vellerías;
Nin o que é sentir o aire
Que trai de fora as muchicas
Que han poñer lume aos palleiros
Dos caciques que oxe se inchan;
Nin o que é vivir soñando
Coa alborada do gran día
De gloria, que, hai moito, espera
Pra se ver outra Galicia,
E que ha empezar acá embaixo
Pola Mariña...

Por eso eu, que te conozo,
Che gardo e gardaréi pía;
Por eso sempre que puiden
Corrín pra as tuas veiguiñas;
Por eso, a nada que os cheiros
Das tuas olgas me dían,
Revivo con máis carraxe
Pra millor catar pra riba;
E por eso de ningures
Vexo as cabezas erguidas
Dos nove pinos do Castro,
Que descuberto non diga
Con cantos folgos eu teño:
¡Viva a Mariña...!!!

Dicbre. de 1903

*

*

*

Engalanada, no porto,
Era a da palma, a primeira
E era a que avantaba sempre
Contra ventos e mareas,
Anque o vento refoleace

E a mar estuvese crencha
¡Entre os dous cabos no había
Lancha mellor, nin máis feita!
Pro pasaron uns invernos
E leváronlle a marexa
E ao comérselle a ferraxe,
E ao esgonzárselle as costelas,
E ao non gardar as estopas
Nas xuntas, todas abertas,
Sobordárona; e ni estrobas
Lle deixano; e só lle queda;
Ir podrecendo, arrumbada,
No areal, ao pé das penas,
Sin amarras e esquencida...;
Hastra que unha baga veña.
E a esbandalle, e co ela arrample
Sabe Deus pra que ribeira...

O que valéu e non vale,
Coma si nunca valera!

NON SE FAI DE MOURO BRANCO

És cadaval polos cimbro;
Nos baixos, fraga famenta,
¡Ben podes rumber, Montaña,
Ben podes botar por ela!

¡Non sei con qué ollos te miran
Quenes te soñan e gaban!
Nin que os toxos no espiñasen,
E anque as xestas non gafaran!

¡Nin que os musguentos caxigos
Se volveran castiñeiros!
Nin que os pereiriños bravos
Desen mazás ou pexegos!

¡Nin que os nabos cacholaran!
¡Nin que uliran moito as rosas!
¡Nin que as tuas grallas e pegas,
Pegas e grallas non foran!

¿Non viron que ahí, coa nebra,
Os máis dos días son pardos,
Solo bós pra, de morriña,
Levar a vida engaxando?

¿Non viron como hastra a iauga
Dises catro malos regos,
Inda ben non nace bota
A fuxir pra o val correndo?

¿Non viron canto millor
Canta a laberca de erguida,
E cando, rube que rube,
Se alonxa das uces irtas?

¿Non viron que nos invernos,
Anda o gado, e anda a xente,
Que lles sobra, da dentamia,
Polo menos unha renque?

¿Non viron que *no hai xusticia,*
Nin limpeza, nin verdade;
Senón mala fé, pra todo,
Trampulladas e cochambre!

¡Canto falamos ás veces
Sin pensar o que falamos!
Pero, por máis que se fale,
Non se fai de mouro branco!

¡ A I , A I !

Quixen contar miñas coitas,
Pra desfogar miñas penas,
Que son moitas, moitas, moitas:

E ao ir, coitado, buscando
Quén o sentir meu sentira,
Foi meu penar agrandando,

Vendo que, en donde coidaba
Seguro atopar consolo,
Desenganos atopaba...!

¡Probe do que a outros acode
Cobizoso de sosego
Que soio a morte dar pode!

PAN QUE SE SOLTA...

Os corvos das ideas;
Os que, pra eles trunfar, afogar queren
Doutrinas que han crebar nosas cadeas;
Os que, *roendo latín*, sin o entenderen,
Dan pra o ceio boletas ás mans cheas,
Vendo que hai pouca fe nas argalladas,
Que aínda hoxe lles valen boas talladas,
Bouran, e con razón: pan que se solta,
Pan perdido pra sempre; e non ten volta!

¡NIN TÁNTALO!

¡Quererlle máis que ás santiñas
Dos meus ollos sin que eu poida
Descobrirille a ialma miña...?

¡Ai, que tristura! ¡E pra sempre...!
¡E cada hora ela, galana
Coma un sol, de min ao rente...!

¿Non haberá unha estrela?
Pero... non, non; que, así e todo
Quero vela, quero vela!!!

A PASCUAL VEIGA

Xa Galicia non é xibardal aspro;
Nin lameiro mofado pola nebra;
Xa no é conto de catro o que se diga
Si recenden e pracen súas costeiras;
Xa por fora, por lonxe que se vaia,
Sabem canto os galegos na alma levan
De humildanza e bondade, e de tenrura,
De alentos e grandeza...!
Que un pequeno da *Paula*, un *demonchiño*
Con mola afervoante tras a testa,
E un corazón ardente,
Tamaño coma os cotos de Tronceda,
Abriu todos os ollos, que ver poden,
E fixo xa calar as malas léngoas!
E fixo... con, nomáis, poñerse dreito,
E, cara pra Castela,
Dar ao vento, mainiña, unha *alborada*,
Das que el repinicóu con arte meiga!
Porque o tal canto seu levaba o zelme,
E os ulidos das violas e as amentas
Pillados ao pasar traspondo as lombas,
E os saudosos rechaos das nosas serras!
Porque o arrollo das mas caídiñas
Tiña o aqeste da doce bris mareira,
Cando veu roxo o sol, botando lumes,
E a algunhas nubes brancas non peñiran!
Porque era misturanza dos atruxos
Dos galos, de trouleo pola aldea,
Cos ácios e atafogos porque pasan
Os doridos de amor que non se queixan,
E, calados, do seio as mágoas cubren,
E caladiños morren, si se terciá!
Porque iban súas branduras ensinando

Que ista banda galana é sempre aberta,
E sempre agarimosa, e sempre nobre,
E sempre dadiveira,
Inda pra as alburgonas das guripas
Que a aldraxaron, roídas pola Envexa...!
¡Que soio así se sinte o que ela canta;
E soio así se canta coma ela!!!

Ben pode Mondañedo dende agora,
Anque vista farrapos, ter fachenda,
E, sin se engurriñar, a quenes chegan
Abrir en par as portas, pra que o vexan!
Que, si pazos non ten, nin ten alaxes,
Nin nada de seu vello gorias lembra,
Abóndalle pra honrarse, e pra que o honren,
A *casiña* onde emburullano a *Veiga*,
A *fontiña* onde máis cantan as mozas,
E onde as el ascoitaba: a *Fonte Vella*,
E o *campiño frorido* onde os seus hosos
Da Patria agardan a *cumprida ofrenda!*

NA MORTE DE MONTES

No é milagro que chores,
E que esteñas aínda con salaios,
Miña probe Suevia, sempre en pena;
Que, anque afeita te leva o triste fado
A ver que, dos teus fillos,
Che vaia a negra Morte agadañando
Aquiles máis lanzales,
Máis erguidos, locentes e espigados,
Cando neles te reves,
E son a tua gala e o teu regalo;
Si agora ver ao dreito ti poideras,
E colexiras algo,
E a prezar ben a perda te pararas
Maores foran teu dór e máis teu pranto,
De non dares en tola, ou no apedares,
Cando morto o teu Montes che ensiñaron.
Pois, fría aquila testa,
E rexo aquil seu brazo,
E atoado aquil seu corazonciño,
Cen veces avalado
Polas tenras dozuras
Dos nosos vellos cantos,
E sempre esmorecido,
Non sendo no teu colo agarimándose,
Non tés pra que catar, si é que te chaman
Pra algunha nova *xusta* do traballo;

Nin quén faiga que lauden o teu nome
 Donde soilo se vé laudar os maños;
 Nin quén seipa amosar o ceio aberto,
 E a gloria de Dios darnos
 Coa roda de lugueses
 Que el tiña ao seu comando,
 A cantar o adimiro de armonías
 En que el puxo e se sinte concertado
 Todo cando resurxe, e canto se oura
 Nos, sempre recedentes, nosos agros,
 Cando ven vindo o día
 Tras dunha noite escura, e de zarzalla...
 Porque naide como el ten sentimento,
 Nin do escollido os rautos,
 E onde el a súa man puña
 Deixaba decote algo
 Quen tivera o segredo
 De chegar hastra a ialma, e de encantarnos;
 Porque sempre os seus *aires* nos falaban
 Dos contiños do escano;
 Do ron ron con que, amantes, nosas vellas
 Nos teñen anainado;
 Do enrabexo do mozo, si a meniña
 Máis da conta lle fixo andar roldando;
 Dos apertos das pícaras, na fonte,
 Pra non crebar o xarro;
 Das saudades da chouza;
 Do noso pequeniño campo santo;
 Ou do souto dos bolos,
 Onde, máis dunha vez temos *chinado*,
 E onde todos os mozos, alí xuntos,
 Cantando e atruxando *acababamos*...
 ¡No é milagro que chores, ña naiciña,
 E que esteñas aínda sotelando,
 Perdendo o que perdiche con Xan Montes,
 E queréndoche el tanto, tanto, tanto!

O DOLMEN DA RECADEIRA

A D. Edelmiro Trillo Señoráns

Riba dun coto do val de Brea.
 Nun rechanciño, que é todo area,
 Sobre uns penedos un croio hai,
 Quen, como nils finca pouquiño,
 Se pra el se cata dende o camiño,
 Mesmo figura que a caír vai.

Pro, si, o que tale lonxe coidara,
Alí subido ben o arrepara,
Conoce logo que, cal está,
Anque cen xuntas de bois puxeran
A turrar dile non o moveran,
Como, dín, quixo non sei quen xa.

Van moitos, moitos xunto ao tal croio,
Que pra o nacente fai cuase albogo,
Pra ben de cerca podelo ver,
E veno, é certo, mais no adiviñan
Que é un daquiles que os celtas tiñan
Pra os sacrificios de homes facer.

E como pasan homes e creencias,
E os menos levan as conocencias
Que a aquela pena lla fan falar,
Pouquiño a pouco vana deixando
Sin as señales que están mostrando
Que, pra aquil pobo, foi un altar.

Que no estivera tan desfeitiña
Cal xa se atopa certa fochiña
Da que algo enriba inda se ve,
Si máis souperan que alí esganaron
Centos de probes que entón lidaron
Cos que lle aos nosos daban co pé.

.....
¡Ai, pedra sagra pra aquila xente,
Ben ti nos dices caladamente
O que coas aras de hoxe farán,
Cando alá os homes que tras nós veñan
Na estima xusta e debida teñan
Aos que orden inda de Roma dan!

¡ N U N C A !

Porque pra os teus eres boa,
Anque eles pra tí no o señan;
Porque calada te aguantas
Sin lles rosmar tansiquera,
Chamáronche cantas hai
Tuas irmás, ruís labercas...!
¿E qué eras, cando dos mouros
Cuasemente estaban servas,
E tí a loitar te botache,
Pra libertalas a elas?
¿Qué fuche onde a Eibralfaro,
Cando nomais a bandeira
Do *Alferez de Mondañedo*

Puido adiantar e estar dreita?
E en Lepanto, cando Andrade
Fixo dos turcos arestas;
E cando, alá en Senimara
Pateóu outro a cabeza
Dos que a Gonzalo de Córdoba,
O Gran Capitán, venceran,
¿Qué fuches, que che chamaron,
Probiña porca cincenta...?

¡Nunca o que lixóu a manta
Soupo ter calada a léngua!

MORTE DE NAI

¡Non poido acordarme
De cando quería
Xa o folgo faltarlle...!
 Aquilas duas bágoas,
Que, entón, nos seus ollos,
Xa turbos, trembaban...;
 Aquilas congoxas,
Pra dirme, xa muda,
¡Quen sabe qué cousas...!
 ¡Que dilas non poido
Lembrarme siquera...
Sin pranto e saloucos,
 Cada hora máis ácios,
Segundo da vida
Vou vendo os enganos...!
 Que os ocos que deixan
As nais, ao morreren,
No mundo, no hai nada nin naide que os encha!!!

E NON SOÑEN

Raiaba inda o día
Cando el xa se erguera,
Quedouse un pouquiño
Catando a costela
Mirrada e sin cores
Da fame e das penas;
Bicóu dous neníños
Que ao pé da rilleira
Do leito durmían
Nun berce de bergas;
Tirouille dous gallos
Na corte á xuvenca
Que, soia, compuña

Súa probe facenda;
Pillóu seu gadaño;
Gardóu na chaqueta
De broa duas codas
Máis duras que a cerna
E foi ao maínzo
Sachar a unha veiga
Polo aire e a cara con que iba, de fixo,
Súa sorte maldindo coa língoa pequena.

Botóu hastra as doce
Fozando na terra,
Que igual que borrallo
Facía as borrecas.
Entón, cando as campás
Picaron na igrexa
Sentouse un pouquiño,
Sacóu súas codelas,
Comeunas, tumbouse
Non inda o que levan
Dous credos a un crego
Rezándoos con presa;
E á sacha do millo
Volvéu toda a sera,
Sin dar tempo a que algo
Pasara a tosteira,
Polo aire e a cara que tiña, de fixo,
Súa sorte maldindo coa léngoa pequena.

Dempóis que á vaquiña
Duas presas deu de herva,
Cenaron coas papas;
Corréu as chavellas;
Subéu, veu os guiches,
Chuchounos na testa;
Despiuse; deitouse,
Fregando as chincheiras;
E, tras de dar voltas
Tres horas e media,
Quedouse moumeando
Coma os que trasvelan;
¡Que máis ca min bregue
No hai boi, nin hai besta!
Na casa, de noite,
Topóu as lachenas,
Sin pan, que, o que había,
No almorzo comérase;
E envoltos no fume
Da leña mal seca,
Que ardía en un pote

Cun fondo de afreitas
Os fillos pidindo
Con choros a teta,
Que, menos sorbida,
Xa farta lles dera;
E onda eles, sentada
Por baixo, a parenta,
Nun brazo do escano
Fincando a cabeza,
E as mans crucilladas
De riba das pernas,
Polo aire que a cara entón tiña, de fixo,
Súa sorte maldindo coa léngua pequena.

¡De carne e de viño,
No corpo non me entran,
Agás día de antroido,
Nin pinga nin freba!
¡Calado, trabucos,
E rentas e ofrendas
Paguéi, anque a anada
Pra máis non me dera!
E cando unha axuda
Pido eu, si é que aperta
Na casa algo a fame,
Dinme unhos: pacencia,
E os máis, que no o coma
Nin vaia ás tabernas...!
¡Ai, fillos da ialma,
Que igual non vos vexa...!
¡Fai falla que os probes
Un día se entendan!

D I R Í A N . . .

Non para pinta nos pousos;
Non se pon maja aos domingos;
Nin canta, nin da parola,
Cando lle toca o muiño:
E vaise a fío quedando
Como as varas dun caínzo...
¿Que herba triparía a nena,
Que hastra quer perder o sino...!

.....
Si contara algo o cancelo,
De onde veu marchar seu Chinto;
Si ela amosara o que esconde
Contra os lenzos do xustillo;
Si a carta, que, ás furtadelas,

Puxo un día santo, a pouquiños,
Puidera lerse... dirían
Que no anda ao dreito un raído,
Que lle deu vinte palabras
De ser de lei, no puxigo,
Certa noite (que inda tuvo
Que acaloumiñar o chito)
E dirían que non sabe,
Ni esquencelo, nin sufrilo,
E que, por eso, a coitada
Se vai volvendo un esguilfo.

V A L I B R I A

Cunquiña deleitosa,
Onde todo frolece, e todo medra;
Recuncho que aos magoados dos refolgos
Co incenso da maleza
E a sombra dos seus soutos caladiños,
E a iauga das súas fontes, limpa e fresca,
¿Botarás algún día de entre os fiunchos,
E os infantes da veiga,
Tanta limacha moura
Como nila se atopa en donde quera,
E, fuxindo do sol, sempre arrastrados,
E a poder de rastrexo, a todo chegan,
E que todo che enliman,
Cando todo no adentan...?
¡Dios te libre da praga, e faiga logo
Que o teu vale, Valibria, limpo vexas
De cantos do teu comen,
E non sucen teu pan, nin nele segan...!

A... NUN DESCANSO DA BAILA

Cando sóilo o teu mouro dos ollos
Me amosas a medias,
E esa roxa e galana boquiña
Tes algo entraberta,
Pra poder folguexar, cal agora
Che compre, de presa...;
¡Ai, Dios, ña mourana,
Non sei canto eu dera
Por chantarche nos papos ardentes
Chuchiños ás cheas,
E cinguirme tremando ao teu seio,
Igual que se cinguen as cobras ás pernas
De quenens, tripándoas,
Con elas tropezan!

A FROUSEIRA

Desque lle a peta botaron,
Naide máis foi á Frouseira;
Soilo Dios puxo froliñas
Por entremedias das penas;

Froliñas pequerrichiñas
E agrouladas, que semellan
Bágoas de sangue calladas
No bico das carrasqueiras;

Froliñas, que, con ser froles,
Caladamente se queixan
De que tanto tanto tarden
En cobrarse contas vellas!

VÁDEVOS TODOS

Non quero a naide connmigo,
Que estóu millor sin compañía,
Non quero amigos, que salen
Todos eles prata falsa.

Deixádeme a min sin rabos,
Vaia ou veña, veña ou vaia,
Sin andar coma xunguido,
Nin con temperos de gaitas.
Vádevos todos, e lonxe,
Que non me fai ningún falla;
Pois, indo ben, vou ben soio,
E, si me a sorte se cambia,
Hei de saber... gobernarme
Sin que me axude unha ialma.

*

*

*

Desque unha noite de contos
A unha vella oín contar
De que lle viña o seu nome
Ao Monte do Monfadal,
Nunca a Padornelo os ollos
Puiden volver sin lembrar,
Sentindo, o que hai tempos eran
Os mociños deste chán.
¡Non, coma aqueles, os de oxe
Gardarían noso val
Doutros *mouros*, si asomaran
Polos altos de Carrás!

* * *

Como na porta a madroa
Polo San Xuán non puxemos,
Teño no corpo metidos
Tamaño frío, e tal medo,
Que o escano deixar non poido,
Nin manxo, nin durmo ao dreito,
E en todo vexo curuxas,
Sacabeiras e morcegos...!
¿No haberá un crego de man
Biaiteira, que remedio
Me día pra esta congoxa,
Que me está sempre comendo...?
¿Probe de mín si no o atopo,
Ou non me vale San Pedro!

* * *

¿E coidas, meu Xan Gallego,
Que és un homiño... acabado!!!
Pois no o soñes, mentras teñas
Coma quen dice aforados:
Medio corpo ao señor Cura,
E outro medio ao señor amo,
E a vida ao Rei, que cha xoga
Por menos dun triste ichavo...!!!
¿Non sei como así te cegas,
E te pós tan gallamardo!!!

* * *

Non me atentés coas ferreñas;
Que, anque outra cousa figure,
Xa non vos son o que eu era.

Xa non vos son o que eu era;
Que si aquel fora, troulara
Coma algún día, ñas nenas.

¿Coma algún día, ñas nenas...!
¿Coma algún día en que, todo,
Todo, pra mín, era festa!!!

LES ÉPIGRAMES

Comme un porteur à l'ambulance,
Polo est venu non par amour,
Tantôt au corps, tantôt à l'âme,
Tantôt il est à l'âme,
Et c'est comme d'habitude,
N'a-t-on pas vu d'autres se faire,
Et ce sont des courtoisies,
Épigrammes et manières...
Lui-même, que tant de gens
M'ont dit que tant de fois,
Que me restait-il à faire... ?
Épigramme de ma part et de la sienne,
Ou non me va-t-elle à l'âme ?

Épigramme de ma part et de la sienne,
Lui-même, que tant de gens
M'ont dit que tant de fois,
Que me restait-il à faire... ?
Épigramme de ma part et de la sienne,
Ou non me va-t-elle à l'âme ?
Épigramme de ma part et de la sienne,
Lui-même, que tant de gens
M'ont dit que tant de fois,
Que me restait-il à faire... ?
Épigramme de ma part et de la sienne,
Ou non me va-t-elle à l'âme ?

Non, me restait-il à faire... ?
Épigramme de ma part et de la sienne,
Lui-même, que tant de gens
M'ont dit que tant de fois,
Que me restait-il à faire... ?
Épigramme de ma part et de la sienne,
Ou non me va-t-elle à l'âme ?

ADIVIÑANZAS

ADIVINAZAS

- Unha casa encaleada, sin puxigo nin ventada = O ovo.
- Cucurico non ten ollos, cú nin bico, e os fillos de cucurico, teñen ollos, cú e bico = O ovo.
- Unha casa branca, nin pau nin palanca = O ovo.
- Unha xarriña de fonforroufou, sin cú nin tapón = O ovo.
- Nunha casiña, ben encaleada, hai un probiño facendo morada = O pito no ovo.
- Unha longa, longarela, que anda debaixo da terra, está decindo ás veciñas, que lle tornen as galiñas = A miñooca.
- Anda por baixo da terra, e non ten oso nin costela = A miñooca.
- De alto me miras, comerme querías, de ti salirá, quen a min me carretará = O trigo falando coa cabra.
- Pau sobre pau, sobre pau, liño, sobre liño, frores e ao redor, amores = A mesa de xantar.
- No monte nace, no monte se cría e baixa o gado do coto da guía = O peine.
- Na fraga nace, na fraga se cría e onde ela se mete non hai alegría = A caixa.
- Dez soldadiños, todos en par, pasan o río sin se mollar = Os fungueiros do carro.
- Longa, longa coma a corda, e ten dentes como a loba = A silva.
- Pucariño, manxariño, nin asado, nin cocido, nin revoltado con culler, adiviñe quen puder = A noz.
- Altas aradas, vacas raxadas, ollo formón, e boi renegón = As nubes, as estrelas, a lua e o sol.
- Preso na cárcel estou, entre cadeas metida, oras alta e oras baixa, oras morta e oras viva = A lampra.
- Largo coma un camiño, e torto coma un fouciño = O río.
- Longuíño, longarelo, empedregullado, e todos os días está machicado = O camiño.
- Unha señora, deitada nun prado, vestida de pano labrado, nin era pano, nin era seda e o que a ve pasmado se queda = A cobra.

Ten boca, e non come, ten cú e non caga, ten pes e non anda = O pote.

Cen grolíños e un grolón, un mete e saca, un quita e pon = As fabas, o pote, a garfela e o testo.

De día, coma unha escada, de noite como a aguillada = O atrelo do xustillo.

Anda de burato en burato coas tripas arrastro = A agulla.

Andar, andar e nunca chegar = O muiño.

Canta máis fame ten, máis anda = O muiño.

Bebe polos pes, come pola cabeza e caga pola illarga = O muiño.

Catro cabalos correndo un tras de outro e non poden coller un ao outro = O argadelo.

Leira branca, semente moura, cinco bois e a chavella = O papel, a tinta, os dedos e a pruma.

Cando vai pra o monte, vai engurrado, e cando ven pra casa, ben estirado = O adival.

Duas nais e duas fillas, cubertas con tres mantillas = Nai, filla e neta.

Cando van pra o monte, miran pra a casa; cando veñen pra a casa, miran pra o monte = Os cornos da cabra.

¿Que cousiña é, pra adiviñar é, canto máis lle quitan máis grande é? = A furada.

Longa das polas e curta do pé, ¿que cousiña é? = A cerdeira.

¿Picos pra diante e ollos pra atrás? = As tixeiras.

¿Quén son eses aguzados que andan tan aparexados? = Os cornos.

Vamos á cama facer o que Dios manda, xuntar pelo con pelo e o durme durme no medio = O ollo.

Todo conde, todo conde, agás o mar que non pode = A neve.

Cinco ganchos enganando e unha roda estopeando = O cor-deiro facendo as cordas.

REFRÁNS

Asignadas sempre por de novo fefestas.

A pousa do mestre chega ao barão.

A toda via lembrando non valer sin ser chamado.

A que talis e non e a que se dirgo de quenda.

A lenda do tempo.

A peña pola colada non e cara.

A bel trabado, aguilón.

A boy xunta ao santo, do devoto sempre e pranto.

A cacha do xina coqueira ten man.

A festa do xive mello e Xurxela de vaic.

Arégate a folia mentras non molla.

A horta xerida non mata ao goso.

A muller e a gaita e case con dia.

Anda xata, ésto e curioso.

A novoa vela e torpez.

Asque non falta unha branca, que laza unha paxaria.

A vella, non mulla pra a cartella.

Arriero de Xudán, que un stufo e outro ten e quito mira si vai

ben

Arroxo... nin gado, nin xente, nin pan por a cantada?

Aspe de xerido tel o pedreiro.

Alina como a gallina no caso, que pica e para.

Beberre gelado que moza delado.

Beberre e para no prado de Quidra.

Bico con bico e primario ano de bado, e agitado pó con pó e a

beberre, que trouguedo in?

Bel vello, de seu boq e roq.

Boa era o cen que non quise pan.

Canto mais pouca mais se de arriero.

Canto mais nova mais toma.

Canto mais vello mais tira.

Canto mais o mais terra e bado.

Caldera quereita un pro a terra de xun novo, dando un pra o
car vai xovar.

REVIEWS

Amiguiños seamos pro de noso teñamos.
 A pena do morto chega ao horto.
 A boda nin bautizado non vaias sin ser chamado.
 A que fode e non emprega, si virgo tiña, virgo lle queda.
 A barba do home si o gana tamén o come.
 A besta pola cebada non é cara.
 A boi rebelón, aguillón.
 A cera xunto ao santo, do devoto enxuga o pranto.
 A conta do chan calquera ten man.
 A frebe do aire moito á Xusticia lle vale.
 Achégate á folla mentras non molla.
 A moita fariña non mata ao porco.
 A muller e a galiña á casa con día.
 Anden todas, dixo o cordeiro.
 A novez toda é torpez.
 Anque non haxa unha branca, que haxa unha pranta.
 A ovella, coa noite pra a cortella.
 Arriero de Xudán, que un atafa e outro ten e outro mira si vai ben.
 Arroxo... nin gado, nin xente, nin pan pra a semente.
 Auga de febreiro fai o palleiro.
 Aúna como a galiña na casa, que pica e pasa.
 Becerro galano que mexa deitado.
 Bestas a pela na ponte de Outeiro.
 Bico con bico o primeiro ano de boda, o segundo cú con cú e o terceiro ¿que trougueche tu?
 Boi vello, de seu leva o rego.
 Bon está o can que non quer pan.
 Canto máis prima máis se lle arrima.
 Canto máis nova máis toma.
 Canto máis vella máis leva.
 Como vexas o nabo terás o ano.
 Cando a gueivota vai pra a terra xa non neva; cando vai pra o mar vai nevar.

Casamos a filla en Lemos; si diabro tiñamos diabro trouxemos.
Cando os pollos saltan, ¿que farán as pulgas?
Come carneiro en xaneiro e en maio galiña.
Cada gota de auga na sega val un sapo na terra.
Cortesía Dios a manda; desque eu bebo quen quer auga.
Cando o trigo vai louro val o muxil ouro.
Co veciño avergonceime e na casa governeime.
Cada pera polo seu rabo.
Costureira sin dedal, cose ben e aperta mal.
Camiño de Santiago, igual anda o coxo que o sano.
Cando a casa arde quentarse os cangos.
Conforme é a fe así é a fortuna.
Cada un tira tras do que lle tira.
Caldo sin pan, dase ao can.
Cando a garza vai pra a terra, colle a brosa e fai a astela.
Cando a garza vai pra o mar colle os bois e vai a arar.
Cando a semana está de pollos, non val mudar a camisa.
Cando chove por Santa Sabela, reve a fariña na fardela.
Cando nace un fillo, nace unha espiga de millo.
Cando ao mozo lle apunta o bozo e á rapaza a teta, ¡cascaralleta!
Canto máis unto mellores berzas.
Casa por renda e muller sin facenda, atópanse donde quera.
Cásate Xan, que Dios dará pan.

Dar e ter, siso quer.
De balde andan os cás.
De Lugo, nin boa besta, nin bon burro; pro montadores os millores.
De español de pelo roxo e francés de pelo negro librate coma do demo.
Desque cai o carro nunca faltan carrilleiras.
Desque o burro vai no illó, xó, burro, xó.
Desque o mes medea, o que ven somella.
De xarampón tres días son.
De marco a marco non hai arco sin muro, rego ou balado.
Di o boi: sácame en Marzo e verás como pazo.
Díxolle a cerna ao clavo: deixarás aquí o rabo.
Díxolle o leite ao viño: vente pra acó, meu amigo.
Dixo a besta ao montadore: pra riba non me afrontes, pra baixo non me montes e polo chan non me perdones.
Donde pago c...
Donde ruxe a tixela, ou parida ou larpadela.
Do perdido o recollido.
En Abril, abre a porta ao gado e déixao ir.
En Cabarcos capan os gatos, en Vilanova bótanos fora... gache gatiño pra cas tua dona.
Encargo sin diñeiro non pasa a Ponte do Outeiro.
En labor feito e pan cocido moito axuda un mal veciño.
En Labrada canto din hoxe mañá non é nada.

En p... balados vellos e noites boas que o tempo compañan, fundanza pouca.

Entre sebes e paredes catade ao que facedes.

Entre o novo e o vello fame do demo.

Entre parentes non metas os dentes.

Entrecostos e soás, honra de mesas proveito de cás.

En Trabada pouco ou nada, tres zamelos na presada.

¿Eres leiteira de Arroxo? Xa, xa.

Este labor feito vai, dixo o que enterraba á muller.

Estudiante de cama e sol non val a atume dun fol.

Chufas e peidos non costan diñeiros.

Fachenda da montaña, meda na eira fame na casa.

Fidalgo do Valedouro, farfulla sólo.

Fillo de puta á súa nai libra de culpas.

Fol mollado leva dobrado.

Máis val preñada que cega.

Máis val dór de brazos que de corazón.

Mañás pardas, mañás largas.

Mazás, troitas e muller, de Vilanova si pode ser.

Media moza está na tenda.

Menos mal, dixo o que castraban.

FRASES

- ¡Mira, comídate! — ¡Píndete, mío!
- ¡A unta enca de pé do sol! — En una moza de papigüeta ballea.
Valan eles á escola — Vexan eles a brangidosas, antirracista.
Hasta que se rema. **FRASES** Hasta la noche.
¡Des droito nas unhas! — ¡Desse arguilo, vilicando!
- Se un campo de lá — Era muy dado e apacibados, muy farrarón.
- Tos á potada — Sair el comercio, esperar en un sitio determino.
Tos á pé — In.
- Ná era — Claro, ya lo creo, por supuesto.
Si un Dios má leva e un Dios má trae — Un soluble, que va a donde lo lleran.
- Si queis máis que é corté e millores felas — Si quieras máis, hóbete todo.
- ¡Llévate fora! — ¡Pues no faltaba máis!
¡Mámente! — ¡Ira se que faltaba, si máis se quería!
Salen que bota ao — Conozco el caso.
Ter os demochinos — Estar embrujado o hechizado.
A vai — En abundancia.
Nun bota — Foi junto, que caíste, en un montón.
Tal e cual — Transcurriró mucho tiempo.
¡Hábe máis vontade / Unha festa señora — Una festa ruidosa.
Se meu carro non vai, agá que seña no veo dros fatigados —
No se quieros en casa, Dios má libró de él.
Son para o bap — Hacer quedar frío.
Ei bota e Santa que non mata nin agá — Es faciendo, no vete para nada.
Comer e beber — Meter de hambre.
Irda por de calen a casa do cá — Adu no salio del comercio.
¡Pégate Zan que se ben mero! — Límpiate que estás de burro.

FRASES

- ¡Miña cousiña! = ¡Prenda mía!
 ¡É unha moza *do pé do sol!* = Es una moza de peregrina belleza.
 Vaian eles a arrolo = Vayan ellos a trompicones, enhoramala.
 Hastra que lle reluza o ollo ao gato = Hasta la noche.
 ¡Ibas dreito nas cuñas! = ¡Ibas erguido, estirado!
 És un campa de lá = Eres muy dado a aspavientos, muy fanfarrón.
 Tes a patada = Salir al encuentro, esperar en un sitio determinado.
 Tes o pé = Id.
 Xa ora = Claro, ya lo creo, por supuesto.
 É un Dios me leva e un Dios me trae = Un voluble que va a donde lo llevan.
 Si qués máis *vai á corte e mátaas todas* = Si quieres más, llévalo todo.
 ¡Lástima fora! = ¡Pues no faltaba más!
 ¡Mismamente! = ¡Era lo que faltaba, ni más ni menos!
 Sei con que bois aro = Conozco el paño.
 Ter os demachiños = Estar embrujado o hechizado.
 Á vao = En abundancia.
 Nun brote = Por junto, por mayor, en un montón.
 Vai á man = Transcurrió mucho tiempo.
 Unha festa tumbada / Unha festa señora = Una fiesta ruidosa.
 No meu carro non vai, agás que seña no bico dos fungueiros = No lo quiero en casa, Dios me libre de él.
 Non para o can = Hace mucho frío.
 Foi coma o Santo que non mata nin tolle = Es inofensivo, no vale para nada.
 Colgar o pelexo = Matar de hambre.
 Inda non lle caieiu a casca do cú = Aún no salió del cascarón.
 ¡Fúngate Xan que és bon mozo! = Límpiarte que estás de huevo.

¡Aquelo era boca que qués, barriga ten mau! = Aquello era un banquete opíparo.

¡Vaiche boa! = ¡Eso ya!

Dar fraterna = Dar matraca.

Dar de alma = Dar con fuerza.

Botar por ela = Presumir, fanfarronear, baladronear.

Ir ou andar ás revingueitas = Andar en competencia, a porfía.

Non goza unha isma / Non logra nin un sacre = No digiere nada.

Botalle un can ao rabo = Echale un galgo.

¡Algo, algo! = ¡Mucho, mucho!, ¡mucho que sí!, ¡ahí le duele!

¡Cata o outro! = Mira que ocurrencia tuvo, mira con lo que sale.

De morte en fora = Salvo caso de muerte.

¡Non que logo! = Pues no faltaba más.

Déixame de muiñeiras = Déjame de enredos, no me vengas con historias.

Roubar a atención = Enamorar.

Andar profano = Ostentar lujo y vanidad.

Crebar os aires = Quitar las intenciones.

Facer a millor festa = Cohabitar, desflorar.

A lor de eso = A ese tenor.

Bravo sei, bravo sabe = Que sé yo, que sabe él.

Bravo se lle dá = Poco le importa.

Subir a Infesta = Ir a presidio.

Dar co pé = Despreciar.

Hai pola vella = Hay en abundancia.

Perder a solta = Perder la virginidad.

Entrar por ollo de moa = Caer en gracia.

Ganar cos dentes pra comer coas enxivas = Ganar de joven para vivir de viejo.

BIBLIOGRAFÍA

- M. LEIRAS PULPEIRO, *Cantares Gallegos*. Tip. e Lib. de H. Mancebo. Mondoñedo, 1910.
- M. LEIRAS PULPEIRO y PASTOR TALADRIZ, *Apuntes para la geografía médica del distrito municipal de Mondoñedo*. Mondoñedo, 1910.
- M. LEIRAS PULPEIRO, *Colección de frases, adivinanzas, adagios y cantares. Opta el premio número tres*. Inédito hasta a *Obra completa* e a *Escolma* que fixo X. L. Franco Grande.
- Obras completas*. Editorial "Nós". A Cruña, 1930.
- X. L. FRANCO GRANDE, *M. Leiras Pulpeiro. Obra completa. Estudio crítico*. Fundación Penzol. Vigo, 1970.
- AQUILINO IGLESIA ALVARIÑO, *Noriega Varela, poeta de la Montaña*. Vigo, 1969.
- AQUILINO IGLESIA ALVARIÑO, *A lengua dos poetas do Norte de Lugo*. A Cruña, 1964.
- R. CARBALLO CALERO, *Historia da Literatura Galega*. Ed. Galaxia. Vigo.
- R. CARBALLO CALERO, *Libros e autores galegos. Século XX*. Fundación "Pedro Barrié de la Maza, Conde de Fenosa". Colección *Galicia Viva*, disposta pola Real Academia Galega. A Cruña, 1982.
- F. MAYÁN FERNÁNDEZ, "El Progreso". Lugo, 1969.
- AURELIO RIBALTA, citado por Iglesia Alvariño en *A lengua dos poetas do Norte de Lugo*.
- X. TRAPERO PARDO, Discurso de ingreso na Real Academia Galega. Inédito. 1971.
- D. LENCE-SANTAR, Varios artigos en *Mondoñedo*, *Justicia*, *La Voz de Mondoñedo*, *Vallibria*, *As San Lucas*, semanarios de Mondoñedo, e tamén citas en algúns folletos da súa autoría.
- Nos diarios de Galicia e nalgúns semanarios das colectividades galegas de América hai artigos e lembranzas da persoa e da obra de Leiras.

VOCABULARIO

- CABUCO, Equivocación.
CALANDRA, Calandria.
CRAVO (DE PEÓN), Púa.
CABALA, Caballa - Sarda.
CALLÓN, Cachón.
CAZOLEIRO, Alfarero.
CABRIOLA / CARABIOLA / CRABIOLA, Trepa - Media voltereta que se da apoyando la coronilla en el suelo.
CAGUIÑAS, Pupilánime.
CAPICEIRO, Haraposo.
CADEIRO, Escaño.
CAPELO / COUSELO / COXELO / CARAPUCHO DAS PAREDES, Ombligo de Venus.
CURRO, Cercado destinado a pasto, arbolado o tojo.
CARRINCO / CARRINCOBA, Barranco.
CORACEIRO / CABOZO, Hórreo.
CABECEIRO, Jáquima.
CACARAÑADO, Picoso - Hoyoso de vi-ruelas.
CADAVAL, Chamicera.
CÁDAMO, Chamizo - Cádava.
CAGALLA, Cagarruta.
CAL (DE MUIÑO), Saetín.
CAÑOS (ARISTA DE TRIGO O CENTENO), Granzas.
CEPO, Tuero - Trashoguero - Ceporro.
CABESTRO, Frenillo.
CABEZOLADA, Cabezonada.
CACHOLADA, Cabezada.
- CABUXO, Berrinche.
COTOMELO / COTOVELO, Artejo - Nudillo - Juntura de los dedos.
COTROPEA, Patulea - Turba - Gentío - Muchedumbre de gente.
COUCE, Coz.
COUCE, Mocheta - Cepejón.
COXIGÓN, Muslo de ave - Molledo.
COZARSE, Coscarse - Concomerse.
CROYO / COYO, Guijarro - Pedrejón - Canto.
CU DE AGULLA, Ojo de aguja - Hondón.
CUBO, Jamboga - Marco.
CUEIRO, Troncho.
CULLAREIRO / CULLEREIRO, Cucharetero.
CUMIA, Gomia - Socaliña.
CUME, Lomera - Caballete - Parte horizontal más elevada del tejado.
CURRIPA, Cuerría.
CÓXEGAS / CÓXIGAS, Cosquillas.
CARRANCHOLAS, Estevado.
CORTELLO, Chiquero.
CINCEIRA, Hornía.
CAZOALLADA / CAZOBALLADA / CAZABALLADA, Marfanalla.
CARABULLADA, Támaras.
CRICAS, Pupilánime.
CAPOEIRO, Caponera - Jaula de madera en que se pone a los capones para cebarlos.

CAMISA DE FORA, Pañalón.
CARANTOÑA, Careta.
CABUCAR, Equivocar.
CUEIRA, Culera.
CÚ DE GALLINA, Culo de pollo - El punto mal cosido en la media o tela, de modo que sobresale y abulta.

CHOLA, Cholla.
CHICADO, Fole pequeño.
CHEIRAR, Heder.
CHUFAR, Fachendear.
CHUFA, Fachenda.
CHANTÓN / CHANTEIRO, Várgano.
CHOUSA, Llosa.
CHEA, Llena, crecida que hace salir de madre un río o arroyo.

CHURIDAR, Florecer.
CHAIRA, Tierra llana.
CHAIREGO, Natural de la Chaira.
CHACARRANDAINA, Diversión.
CHANFAINA, Bofeña - Botagueña.
CHAVÍN, Picaporte.
CHOCLEAR, Chacoletear - Cencerrear - Hacer ruido desapacible, el de las puertas y ventanas movidas por el viento o los hierros de carros y máquinas cuando no están bien ajustados.

CHINQUILIPÉ, Pedicojo.
CHIFRA, Castrapuercas.
CHEAS (AS), Colmo - Colmado.
CHANTÁ / CHANTAXE, Llantén.
CHOQUELEAR, Cencerrear.
CHIAR, Pipiar.
CHOULÁ, Bofeña - Bohena - Botagueña.

BÁCARO / BACORO, Cochinillo.
BADUAR / BABOLLOAR, Despotricar - Descarcar - Rajar - Hablar mucho y fanfarronear.

BEIRIL, Alero.
BEIZUDO, Bezudo.
BLANDA, Alabeo.
BESTA DO MONTE, Yegua campera.
BICO, Barba - Barbilla - Manzanilla - Parte inferior y redonda de la barba.

BICHO (JUEGO DE BOCHAS), Boliche - Bolín.

BILLARDA (JUEGO DE CAÑO), Tala.
BILLA, Espita - Canilla - Llave - Cañón pequeño para sacar el vino, se pone en la parte inferior de la cuba. Instrumento para facilitar o impedir el paso de un fluido por un conducto.

BIRIMBAR / BIRIMBAU, Birimbao.
BISAGRA, Perno - Puerca.
BISCARDO, Jaramugo - Pececillo nuevo de cualquiera especie.

BISGO, Visco.
BOCA CALA, Corta picos y callares.
BOCALÁN, Bocón.
BOCHEAR, Bocher.
BOCHEAR O PE, Tirar de cupitel.
BOMBO PARA LA PUNTILLA DE CAMARIÑAS, Mundillo.

BOLA, Andada.
BOIZÁN / BURRÁN, Bonachón.
BOQUEIRO / BOQUEIRA, Portillo - Boquera.

BORDE, Añacal - Tablero en que se lleva el pan del horno a las casas.
BORRALLA / BORRALLO, Borrajo - Rescoldo.

BORRALLEIRA, Montón de borrajo.
BARXA / BAGULLO, Vaina - Vainilla - La túnica o cáscara tierna y larga en que están encerradas algunas simientes (de col, mostaza, judías, habas, etc.).

BAILARETE / BOGALLA, Abogallo - Agalla.

BAILARETE, Perinola.
BALOCO, Cachiporra.
BALOTE, Posta - Bala pequeña de plomo.

BANDO, Bandada.
BANDULLO, Bandullo - Morcillón.
BAÑO, Gamella - Porcal - Vasija para dar de comer y beber a animales y para lavar, fregar y otros usos.

BARBADELA, Papadilla.
BARCAL, Especie de colodra para servir viandas - Zapito.

BARGO, Lastra - Lancha - Piedra naturalmente lisa, plana y de poco grueso.

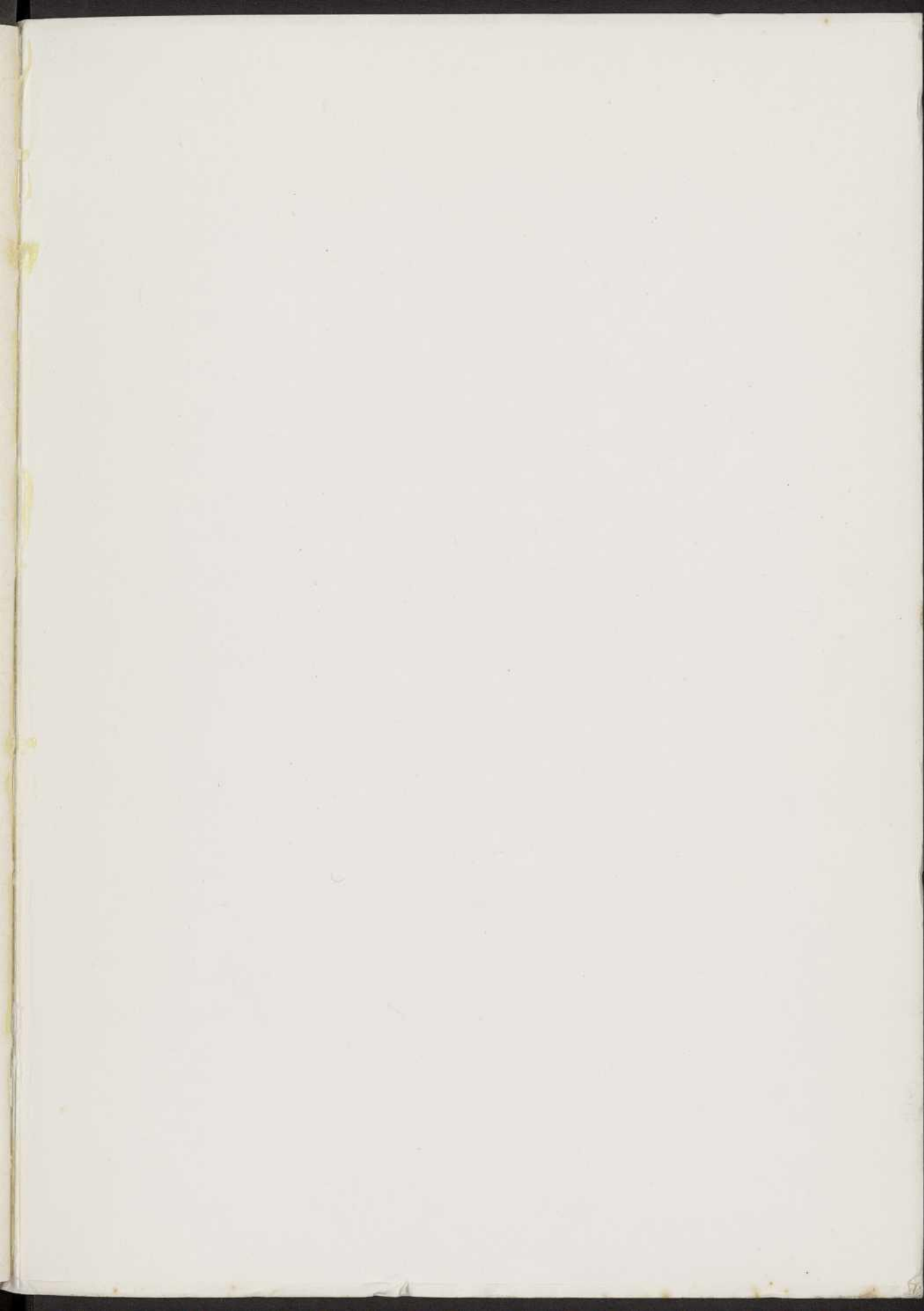
BARRENÓN, Albornia.
BARRUZAR, Lloviznar - Asperjar.

REXISTRO

	Páxs.
BIOGRAFÍA DE LEIRAS PULPEIRO	7
ESCOLMA DE TEXTOS	27
OS POEMAS	29
ADIVIÑANZAS	63
REFRÁNS	67
FRASES	73
BIBLIOGRAFÍA	77
VOCABULARIO	79

Esta Escolma
rematouse de imprimir
o día 17 de maio de 1983,
DÍA DAS LETRAS GALEGAS,
nos talleres de
"Artes Gráficas Galicia, S. A.",
rúa Segovia, 15, de Vigo

Esta Escultura
fue realizada en
el día 17 de mayo de 1984
por las hermanas
de arte
Artista: Gabriela A.
en Bogotá, D. C.

REAL
GA
A C

30

ACAD
ALEG
CORU

•

VIDA E OBRA DE

LEIRAS PULPEIRO

•